
NIEUWSBRIEF UNIVERSITEITSGESCHIEDENIS

LETTRE D'INFORMATION SUR L'HISTOIRE DES UNIVERSITÉS

Werkgroep Universiteitsgeschiedenis

Studium generale

Contactgroep Universiteitsgeschiedenis

Groupe de contact pour l'histoire des universités

Colofon

Redactie: Marc Nelissen en Marc Wingens (eindredactie)

Franck Smit, Brigitte Van Tiggelen

Tekstverwerking: Els Scheers

Kopij richten aan de redactieadressen in Nederland of België.

Werkgroep Universiteitsgeschiedenis

Redactieadres: Marc Wingens, Vrije Universiteit, afd. VEB, De Boelelaan 1107, 1081 HV Amsterdam, tel: +31(0)20.444.56.43, fax: +31(0)20.444.56.55, e-mail: mfm.wingens@dienst.vu.nl *Secretariaat Werkgroep:* Franck R.H. Smit, Universiteitsmuseum Groningen, Zwanestraat 33, NL-9712 CK Groningen, tel: +31(0)50.363.55.63, fax: +31(0)50.363.49.96, e-mail: f.r.h.smit@ub.rug.nl

Het lidmaatschap geeft recht op de Nieuwsbrief, korting op publicaties van de Werkgroep en voorrechten bij de overige activiteiten van de Werkgroep. Contributie binnenland: fl.40 (€ 18,15); studenten fl.20 (€ 9,07). Betalingen van Nederlandse leden dienen te geschieden op gironummer 6845444 ten name van de Stichting Batavia Academica. Betalingen vanuit het buitenland mogen geen kosten voor de Werkgroep met zich meebrengen.

Nederlandse leden die ook wensen te worden uitgenodigd voor de vergaderingen van het Belgische Studium generale, dienen dit kenbaar te maken aan het Belgische secretariaat.

Studium generale

Contactgroep Universiteitsgeschiedenis

Groupe de contact pour l'histoire des universités

Redactieadres/secretariaat Contactgroep — Rédaction/secrétariat du Groupe:

Marc Nelissen, Universiteitsarchief K.U.Leuven, Mgr. Ladeuzeplein 21, B-3000 Leuven, tel: +32(0)16.32.46.32, fax: +32(0)16.32.46.91, e-mail: marc.nelissen@bib.kuleuven.ac.be

Het lidmaatschap geeft recht op de Nieuwsbrief en uitnodigingen voor de vergaderingen. Contributie: 450 BEF of 11 €. Betalingen op rekeningnummer 001-2569819-74 van de ASLK, ten name van Studium generale. Contactgroep Universiteitsgeschiedenis. Voor betalingen vanuit het buitenland (met SWIFT code CGAKBEBB) bedraagt het lidmaatschap 900 BEF of 22 € (wegens bankkosten).

Les membres recevront la Lettre d'information et seront invités aux réunions.

Cotisation 450 FB ou 11 €, à virer au compte CGER 001-2569819-74 de Studium generale. Groupe de contact pour l'histoire des universités. Pour les paiements de l'extérieur (avec code SWIFT CGAKBEBB) la cotisation s'élève à 900 FB ou 22 € (à cause de frais bancaires).

ISSN 1383-794X

De *Nieuwsbrief* kan ook in elektronische vorm geraadpleegd worden via het World Wide Web: <http://www.kuleuven.ac.be/archief/ugindex.htm>

Woord vooraf / Avant-propos

Merkwaardig om zien hoe de periodieke publicaties over universiteitsgeschiedenis floreren de laatste jaren. Een bescheiden voorbeeld hiervan is de *Nieuwsbrief* die u in handen hebt. Met dit nummer maken we de vijfde jaargang rond; we denken dat de *Nieuwsbrief* zijn bestaansrecht bewezen heeft als informatiekanaal voor de universiteitshistorici in de Lage Landen. Maar ook op internationaal vlak roert er heel wat. In vorige nummers hebben we al het verschijnen van een nieuw jaarboek in Italië signaleerd, de *Annali di Storia delle Università Italiane*. In dit nummer vindt u dan weer informatie over het nieuwe Duitse *Jahrbuch für Universitätsgeschichte*. Bovendien rommelt het ook in de redactie van het gereputeerde, maar de laatste tijd wat slabakkende tijdschrift *History of Universities*, dat onder auspiciën van de Commission internationale pour l'histoire des universités zal komen.

Hebben we hier te maken met een opleving van het onderzoek in de geschiedenis van de West-Europese universiteiten, of gaat het gewoon om een meer gegroepeerde publicatie van onderzoek dat vroeger ook al gebeurde en veel meer verspreid wereldkundig gemaakt werd? Wie regelmatig dit boekje leest, weet wel dat in elk geval in Nederland een duidelijke concentratie- en verdichtingsbeweging aan de gang is, waarbij de universiteiten Commissies voor Geschiedschrijving aanstellen die de wetenschappelijke productie over de geschiedenis van de eigen universiteit organiseren, stimuleren en begeleiden. Alleen al wat dit betreft maken we een duidelijk nieuwe evolutie mee.

Als goede historici weten wij dat het nieuwe millennium uiteindelijk pas begint na 31 december 2000. Moge het volgende jaar voor de leden van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis en van Studium generale een goede aanloopperiode voor het derde millennium worden!

(Marc Nelissen-Marc Wingens)

Verenigingsnieuws / Communications des associations

Mededelingen van de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis

Verslag studiedag *Studenten, cultuur en studentencultuur*
Amsterdam, 19 november 1999

Wie of wat was de student? Wie is de student? Is dat nog altijd dezelfde? Is de sociale herkomst van de studenten in de loop der eeuwen veranderd en verschilt het studentenleven van dat van andere jongeren? Deze en andere vragen, die momenteel verscheidene onderzoekers bezig houden, waren aan de orde tijdens de studiedag die de Commissie Geschiedschrijving UvA en de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis 19 november jl. organiseerden in de Agnietenkapel te Amsterdam.

Na de opening door prof. dr. J.J.M. Franse, rector magnificus van de Universiteit van Amsterdam, spraken tijdens de ochtend twee aio's die onderzoek verrichten naar 17de-eeuwse studenten. Als eerste kwam Dirk van Miert aan bod, latinist en werkzaam aan de UvA. In zijn lezing *'Hier en daar duiken ze op, zwemmend in de woeste zee'*. *Studenten aan de Amsterdamse Doorluchtige School in de zeventiende eeuw*, vertelde Van Miert over de bronnen die hem ter beschikking staan bij de reconstructie van de studentenpopulatie van het Athenaeum illustre: hoogleraren-correspondentie en disputaties. In een later stadium zullen hier andere bronnen, zoals de poorterregistratie van de stad en notariële archieven, aan worden toegevoegd. De tweede spreker, de historica Martine Zoeteman (UL), deed onder de noemer *De Leidse studenten in de zeventiende eeuw* verslag van haar bijna voltooide onderzoek naar de Leidse studentenpopulatie en de studentencultuur tijdens het Ancien Régime, waarbij zij zich tot de 17de eeuw beperkte (zie ook elders in deze Nieuwsbrief).

Tijdens de middag werd de sprong gemaakt naar de 19de en 20ste eeuw. De sociaal wetenschapper Bibi van Wolput, thans werkzaam bij de RUG-Groningen, toonde aan de hand van grafieken de eerste, voorlopige, resultaten van een deel van haar onderzoek naar de transformatie van het Nederlandse hoger onderwijs in de periode 1815-1935. Zij behandelde *De sociale herkomst van studenten in de negentiende eeuw*. Mevrouw van Wolput heeft als aio, verbonden aan de UvA, steekproeven uitgevoerd onder de studentenpopulaties van alle voor 1935 bestaande universiteiten. Een van haar verrassende conclusies was, dat de Groninger universiteit in de 19de eeuw een sterker elitair karakter droeg dan

de universiteiten te Leiden en Utrecht. In een volgende lezing: *Het ontstaan van een burgerlijke studentencultuur in de vroege negentiende eeuw*, ging de historicus Pieter Caljé (UM) in op de studentencultuur van de 'elitaire' Groningse studenten. Zijn bevinding was dat deze studenten landelijk gezien voorop liepen wat betreft de 'modernisering' van de studentencultuur: het oudste Nederlandse studentencorps, Vindicat, werd in 1815 in Groningen opgericht.

Aan de (naoorlogse) 20ste eeuw werd aandacht besteed in de voordrachten van Isabel Sivera van der Sluijs en Ruud Abma. Sivera van der Sluijs, die gezondheidswetenschappen studeerde in Maastricht, bereid een proefschrift voor over de sociale herkomst van de naoorlogse studenten van de Universiteit van Amsterdam. Zij sprak over *Studieloopbanen aan de Universiteit van Amsterdam van cohorten tussen 1947 en 1986*. Als laatste hield Abma een levendige voordracht over *Studentenbeweging en tegencultuur in de jaren zestig*. Zijn verhaal bleek voor velen in de zaal een feest der herkenning. Zijn these dat studenten in de jaren zestig voor het eerst in de geschiedenis een tegencultuur tegenover de cultuur van de gevestigde orde plaatsten, zou echter eens nader moeten worden getoetst.

(Marc Wingens)

Mededelingen / Communications

*Universitaire dagen in Dublin,
5-7 november 1999*

Van 5 tot 7 november 1999 was Trinity College Dublin het centrum van diverse activiteiten op het gebied van universiteitsgeschiedenis, met een colloquium, een bijeenkomst van FASTI en de algemene vergadering van de Commission internationale pour l'histoire des universités (CIHU)

1. Op 5 en 6 november had er een colloquium plaats over *University and Heresy/Dissent (Dissidence)*, georganiseerd door het Department of Modern History van Trinity College, in associatie met het Irish/Scottish Studies Humanities Research Programme en gepatroneerd door de Commission Internationale pour l'Histoire des Universités.

Bedenker en uitwerker van het colloquium was Helga Robinson-Hammerstein. Ze formuleerde de doelstellingen van het congres aldus:

Universities were established as institutions essential to the preservation of state and society by providing stability and continuity in the education of political and cultural elites. Yet, almost invariably they became centres of heretical thought, stimulating dissent and offering intellectual ammunition to revolts at critical stages in the history of a country, in fact helping to bring about the crises they had been created to avoid. This primary manifestation of heresy will be explored by some of the conference papers.

Some contributions will deal with secondary connection between universities and heresy/dissent: that forged by the official duty of professors to give expert advice to secular and ecclesiastical authorities. Through the very process of definition and clarification 'heresies' became associated with the institution with which the experts were associated and caused acrimonious divisions within that institution. The consequences of such divisions were wide-ranging and had general political consequences.

An essential tertiary link between universities and heresy/dissent is that identified by later historians, but not necessarily discussed in terms of heresy/dissent and the role of universities at the time. This problem will be addressed in some of the conference papers; but it is also bound to emerge in the discussions in various ways.

Sprekers waren:

Jacques Verger (Paris), *Naissance de la censure universitaire (XIIIe-XIVe siècles)*.

Laurence Brockliss (Oxford), *The collegiate university and dissent*.

Ad Tervoort (Dublin/Amsterdam), *Heresy in Italian universities in the sixteenth century*.

Elizabethanne Boran (TCD), *Malignant scholars: dissent and the reformation of the university of Oxford in the mid-seventeenth century*.

Mordechai Feingold (Blacksburg, VA), *Science and heresy in seventeenth century British universities*.

Christopher Finlay (TCD), *Enlightened philosophy and the university in Scotland in the early work of David Hume*.

Michael Brown (TCD), *Creating a canon: Dugald Stewart's Scottish enlightenment*

Mark James Lilley (TCD), *Commissions of enquiry to Scotland's universities; the nature of concern in the seventeenth century*.

Jean-Paul Pittion (Tours), *The right to dissent: The reformed academy of Saumur between church and state*.

Donald J. Withrington (Aberdeen), *Higher Education without religion: the Scottish universities and their influence in university developments in England and Ireland, c.1820s - c. 1850s*.

Stuart Wallace (Edinburgh), *'The first blast of the trumpet': the Blackie case 1839*.

Desmond Ryan (Edinburgh), *Between loyal clients and revolutionary assassins: radical politics in the Italian university in the early 1970s*.

Discussion: *Heresy or Dissent in Universities* with contributions by Ruggero Maceratini, Sheldon Rothblatt, Hilde de Ridder-Symoens, H. Robinson-Hammerstein et al.

De akten van dit congres worden gepubliceerd in *History of Universities*. Ze zullen in de loop van 2000 moeten verschijnen.

2. Ronde tafel in het kader van het FASTI project (zie *Nieuwsbrief* 4(1998)2, p. 26-28 en 5(1999)1, p. 19-20), rond de thema's 'universitaire vieringen', 'universitaire historiografie' en 'universiteitsarchieven'. Onder de inspirerende leiding van Sheldon Rothblatt werd door een twintigtal mensen actief gedebatteerd.

De discussie over universitaire vieringen werd ingeleid door Helga Robinson-Hammerstein. Als test-case werd de viering van 400 jaar Trinity College in 1992 onder de loep genomen. FASTI wil in eerste instantie komen tot een bundeling van artikels die gewijd zijn aan het fenomeen universitaire vieringen. Vervolgens

is het de bedoeling om door een analyse van 'herdenkingsbundels' een beter inzicht te krijgen in het fenomeen.

Het thema 'universitaire historiografie' sloot nauw aan bij het vorige. Aan Hilde de Ridder-Symoens was gevraagd informatie te geven over de achtergronden van de serie *A History of the University in Europe* en uit te leggen met welke historiografische problemen de auteurs te kampen hebben gehad.

De Oostenrijkse universiteitsarchivaris Walter Höflechner (Graz) tot slot heeft een overzicht gegeven van overwegingen en richtlijnen die genomen zijn om de Oostenrijkse universiteitsarchieven meer toegankelijk te maken. Het uiteindelijke doel van discussie- en informatierondes omtrent de universiteitsarchieven is om een internationaal aanvaardbaar model uit te werken, dit in nauwe samenwerking met de internationale groep van universiteitsarchivarissen.

3. De Commission Internationale pour l'Histoire des Universités heeft in de marge van het congres te Dublin haar Algemene Vergadering gehouden. Naast traditionele agendapunten als de benoeming van nieuwe leden, toekomstige activiteiten, financiële en organisatorische kwesties, stonden twee belangrijke punten op de agenda, nl. het congres te Oslo in 2000 en de voortgang van het tijdschrift *History of Universities*.

Tijdens het XIXe Congrès International des Sciences Historiques dat te Oslo plaats heeft van 6 tot 13 augustus 2000 houdt de Commission Internationale pour l'Histoire des Universités haar congres op donderdag 10 en vrijdag 11 augustus. Het thema is *Transformation and Continuity in the History of Universities - Transformation et continuité dans l'histoire des universités*. Meer informatie over het thema kan men lezen op de website www.oslo.uio.no (affiliated international organisations, nr 16 als men de Engelstalige versie kiest). In februari zal het definitieve programma bekend zijn. Een zestigtal sprekers uit de hele wereld hebben zich aangemeld. In de volgende *Nieuwsbrief* zal het programma opgenomen worden.

Tijdens een vorige algemene vergadering van de Commissie was beslist - uiteraard in overleg met de redactie van *History of Universities* - dat het tijdschrift (of beter jaarboek) onder de verantwoordelijkheid van de Commissie zou komen. Op verzoek van de huidige redactie werd besloten om deze te herstructureren en te vernieuwen. De kernredactie zal bestaan uit hoofdredacteur Mordechai Feingold uit Blacksburg (Virginia), redacteur recensies Marc Lilley (Dublin) en redacteur bibliografie Marc Nelissen (Leuven). Over de samenstelling van de eigenlijke redactie wordt nog nagedacht en onderhandeld. Overleg met Oxford University Press is bezig. De affiliatie van

het tijdschrift met de Commissie zal geen enkele invloed hebben op de inhoud; de redactie van het tijdschrift zal een onafhankelijke koers blijven varen. Een strenge selectie met 'peer reviewing' moet garant staan voor de kwaliteit van het tijdschrift.

(Hilde de Ridder-Symoens)

Science and technology in the European periphery (STEP)
A newly founded international research group

The history of the transmission of the new scientific ideas from the 'center' to the 'periphery', especially during the last five centuries, is a subject which deserves further investigation. Europe is going through profound transformations and these changes create a new context for (re)examining a host of issues associated with the transmission of the sciences. Recently, new nations states have come into being, new borders emerged, new institutions appeared, and old institutions restructured themselves. These changes will induce many scholars to look again at the past, and science in Europe will be among the subjects to be systematically examined. The work that has already been done, as well as the newly available sources, combined with a more open intellectual environment and increases in funding for trans-national and trans-cultural contacts might offer an unprecedented opportunity for a critical re-examination of the historical character of science and its institutions in regions and societies in Europe for which there has been little or no work at all.

How should we try to study the long-standing question of the tension between particular local practices and the trends of the progressive homogenisation of an international scientific community. How has this tension been particularized in the framework of a Europe aiming to dictate global policies, while at the same time it was facing the shifting of boundaries among nations and cultures? And, in addition, how should we deal with the old problem of the transfer of scientific knowledge, in a historiographical context offering a great variety of approaches?

In fact, one of the most intriguing challenges for historians of science, technology and medicine is, perhaps, to try to chart their own thematic atlas within this geographically expanding and culturally diverse Europe, whose present configuration provides a unique opportunity for symbiosis between established and emerging communities of historians of science. Members of newer communities will soon have to decide how to recast what have often, and

for many years, been local topics in ways that can be linked to contemporary historiography of science.

Such was the problematic which led to the establishment of a new international research group called 'Science and Technology in the European Periphery' (STEP). The group was established by historians of science from Spain, Portugal, Belgium, Greece, Turkey, Italy, Russia, Sweden and Denmark who met in Barcelona at the beginning of June 1999. The following are some of the issues pertaining to the intended activities of the group.

1. Reconsidering the 'centre-periphery' model which has been the dominant mode of dealing with the studies on the transfer of scientific knowledge.
 2. Bringing to the fore the concept of scientific appropriation and attempting to study various local discourses.
 3. Examining systematically the relationship between science, politics and the rhetoric of modernization in societies at the European periphery.
 4. Joining forces to find out more about scientific travels.
 5. Using networks to further our understanding of the dynamics of the various scholars from the societies in the periphery of Europe.
 6. Intensifying the efforts to catalogue and make available to the international community the archival material in the peripheral countries
 7. Future activities of the STEP group
-
1. **Reconsidering the 'centre-periphery' model which has been the dominant mode of dealing with the studies on the transfer of scientific knowledge**

Although a simple bipolar distinction between centre and periphery is useful for broadly delineating the situation, it is incapable of capturing many salient details. There are many centres and many peripheries, and they change in time, spaces, and disciplines. Depending on the subject one is discussing, a place may at one and the same time be both centre and periphery. A centre may, over time, change into a periphery, and vice versa. And a single country may contain both centres and peripheries, thereby making purely national distinctions of dubious use. To examine such issues requires discussing the ways in which ideas that originate in a specific cultural and historical setting are introduced into a different milieu with its own intellectual traditions as well as political and educational institutions. Recent scholarship in the history of science has displayed the importance and richness of a comparative approach involving the

consideration of the differences, influences and hybridations between different national traditions.

2. Bringing to the fore the concept of scientific appropriation and attempting to study various local discourses

Although the concept of the transfer of ideas can be useful and even fruitful for further research, one must always recognize that ideas are not simply transferred like, as it were, material commodities. They are always transformed in unexpected and sometimes startling ways as they are appropriated within the multiple cultural traditions of a specific society during a particular period of its history. Indeed, a major challenge for historians who examine processes of appropriation across boundaries is precisely to transcend the merely geographical, and to concentrate especially on the character of what one might call the 'receiving culture'. The practical outcome of a historiography based on the notion of appropriation is to be able to articulate the particularities of a discourse that is developed and eventually adopted within the appropriating culture.

Appropriation processes should include strategies of legitimisation and legitimating spaces which often lie outside the borders and the function of formal institutions. They also include public controversies and the role of local audiences, as well as particular features and strategies of resistance. We should look at the scholars of the periphery not as passive agents whose only function was to distribute locally the well-packaged goods delivered to them from the centres of Europe, but rather as active subjects who received many goods with no particularly clear directions on how to dispose of them locally. Appropriation involves also eclecticism between ongoing programmes and existing traditions.

3. Examining systematically the relationship between science, politics and the rhetoric of modernization in societies at the European periphery

In the attempt to analyse the role of science and technology in peripheral local contexts, some scholars have often found it quite difficult to escape national – sometimes, even nationalist – and regional rhetoric and constraints. There are, furthermore, quite a few cases of parochial history. Nevertheless, it is important to stress that scientific discourses in the periphery have been often closely linked to political ideology, to public rhetoric of ambitious programmes of modernization and the construction of nation states. These are not phenomena

encountered only in the countries of the periphery. Debates on the 'good or bad' scientific level of a particular region or nation, have often distorted the public images of science as well as the way in which historians of science have presented the 'second class admired heroes', who in the adversity of a 'backward country' were able to travel and get in contact with prestigious luminaries of the 'centre' of the international community. We should try, then, to further examine new conceptual and practical tools (appropriation, travels, networks, databases) which might help us to write the history of local scientists in the periphery escaping from distorting influences of political discourses and hereship

4. Joining forces to find out more about scientific travels

Detailed studies of scientific travelling shall provide alternative ways of avoiding a too hierarchical vision of the centre-periphery problem. Prestigious scientists from the centre travelled to the various regions of the periphery. Scientists from the periphery used to have important contacts with colleagues in the leading centres. If primary sources are sufficiently available, the historical reconstruction of a scientific travel might provide very interesting data of the detailed mechanisms of assimilation of diverse scientific experiences in different cultural contexts.

Scientists of every age have sought to overcome their geographical limitations and to establish personal and epistolary relationships with scholars from other countries and cultural traditions. In that context, travel represents perhaps most clearly the propensity of the early modern scientist to escape from the narrow limits of his own geographic-intellectual reality.

A collective research on scientific travels of not very well known members of the peripheral scientific community will be one of the first projects of the STEP group.

5. Using networks to further our understanding of the dynamics of the various scholars from the societies in the periphery of Europe

Relatively recent work in the historiography of science has developed various models of networks, which might be of some potential use for our purposes. Scientific practices progressively acquire a homogeneous character through the consensus of the practitioners. This can be understood as dependent on the dynamics of the international network of practitioners, and, hence, the

categories of centre and periphery cease to be so dominant in the explanatory schemata.

There are, of course, relevant nodes in the network that emerge as a sort of new centres to attract the interest of foreign scholars. In addition, networks might help us to revisit the traditional ways of presenting the local-universal tension in science. In that sense an 'obscure' local practitioner represents a useful complement of the work of a great luminary in a particular scientific discipline.

6. Intensifying the efforts to catalogue and make available to the international community the archival material in the peripheral countries

The immense and largely unexplored richness of the archives and libraries situated in the countries of the European periphery are not readily accessible. Of these collections we often do not have reliable catalogues and descriptions and this situation has forced the local and international communities of historians of science to focus their attention upon nineteenth and twentieth century science. Our libraries are full of valuable materials and the application of new technology combined with the systematic use of databases, will help us to assess the richness and variety of this complex heritage. National databases combined with new common bibliographic research tools shall increase in the future our knowledge of the 'Geography of Science in Europe'

7. Future activities of the STEP group

After the foundational meeting of the STEP, which was held on the 1st of June 1999 in Barcelona (Spain), a specific agenda of further academic activities and research aims was established.

Foundational members of the STEP are: Marco Beretta, José Ramón Bertomeu Sánchez, Ana Carneiro, Paula Diogo, Antonio García Belmar, Kostas Gavroglu, Dimitri Gouzevitch, Irina Gouzevitch, Arne Hessenbruch, Berna Kiling, Anders Lundgren, Agustí Nieto Galán, Manolis Patiniotis, Ana Simões, Brigitte van Tiggelen.

The members of a permanent team would be responsible to be the contact persons for each country: (Marco Beretta (Italy), Antonio García Belmar (Spain), Irina Gouzevitch (Russia), Arne Hessenbruch (Denmark & Norway), Berna Kiling (Turkey), Anders Lundgren (Sweden), Manolis Patiniotis (Greece),

Ana Simões (Portugal), Brigitte van Tiggelen (Belgium). A steering committee (STEP-SC@uv.es) will coordinate all future STEP activities:

Kostas Gavroglu: kgavro@cc.uoa.gr

Marco Beretta: imberet@box4.tin.it

Antonio García-Belmar: antonio.garcia@uv.es

José Ramón Bertomeu: jose.r.bertomeu@uv.es

Agustí Nieto-Galan: a.nieto@cehic.uab.es

Regular workshops focused on particular subjects were considered to be one of the central aims of the activities of the STEP group. In that sense, we plan to meet in Lisbon, in September 2000, to prepare a collective volume on scientific travels to/from the periphery. We also plan to organize a symposium in the XXIst International Congress of History of Science to be held in Mexico City in July 2001, that would provide an excellent opportunity to make STEP more visible, especially since the central theme of the Congress is 'Science and Cultural Diversity'. The International Laboratory of History of Science, to be held in Athens, 2002, will also provide an excellent environment to discuss, for example, texts as means of transmission of the new knowledge and examine their structure, language, themes, illustrations, etc.

One of the main obstacles that historians of science from non English speaking countries have to face is the ignorance of their activity outside the respective national boundaries. The diffusion of the national bibliographical production on the history of sciences by using existing and new communication tools was something emphasized by all the participants in the STEP foundational meeting. A bilingual data-base on secondary literature, with small English abstract and key words, was suggested as a future activity of the group. In order to recover and to make available important and unknown collections of textual and material sources, the group also plans to build an international data-base of primary sources and secondary bibliography of the peripheral countries. A Web page (www.uoa.gr/step), now under preparation, will also provide a way to spread information of our activities.

(Brigitte Van Tiggelen)

Universitaire collecties

Op 20 oktober 1999 organiseerde de Landelijke Coördinatiegroep Academische Collecties (kortweg LCG; hierin zijn vertegenwoordigd de universiteiten van Leiden, Groningen, Amsterdam, Utrecht en Delft) de bijeenkomst 'Verder met academische collecties' in de aula van de UvA. Op deze dag presenteerden de universiteiten de stand van zaken met betrekking tot besteding van de 'Nuis'gelden, dat zijn de extra middelen die toenmalig staatssecretaris A. Nuis, voor het behoud van academische collecties beschikbaar heeft gesteld. Op dit moment zijn bij de genoemde vijf universiteiten diverse behoudsprojecten aan de gang voor in totaal een bedrag van 12 miljoen gulden. In de loop van het jaar 2001 zullen de laatste projecten worden afgerond.

Deze concrete activiteiten hebben binnen het LCG ook de discussie nieuw leven ingeblazen over welke toekomst er nu is voor de universitaire collecties. Op 20 oktober waren een aantal sprekers uitgenodigd om hun visie te geven over het toekomstige gebruik van de academische collecties. Referaten werden gehouden door ondermeer Melle Daamen, directeur van de Mondriaan Stichting, Rik Vos directeur van het Instituut Collectie Nederland, Manus Brinkman, secretaris-generaal van ICOM en Wim van der Weiden, directeur van Naturalis.

Aan het eind van de dag is de publicatie *Universitaire Collecties en Cultuurschatten*, deel 3 gepresenteerd. Het boekje bevat een aantal interviews met personen van binnen en buiten de universiteit. De ondervraagden geven hun mening over wat nu de volgende stappen met betrekking tot academische collecties in Nederland zouden moeten zijn. Het beeld dat uit die interviews naar voren komt is, dat de aandacht voorlopig ook nog op het behoud en beheer van collecties gericht moet worden, maar dat de universiteiten zeker niet het ontzamen, het afstemmen en het selecteren uit het oog moeten verliezen. Het is noodzakelijk dat dit in gezamenlijk overleg gebeurt, ook met ander grote verzamelaars zoals de Rijksmusea. Dit om te voorkomen dat er opnieuw grote achterstanden ontstaan maar vooral om in de toekomst over een verantwoorde wetenschappelijke collectie Nederland te beschikken. Tevens moet in een volgende fase de aandacht veel meer worden gericht op het bereiken van een groter publiek. Dat kan via de universitaire musea, maar ook via moderne informatietechnologie. De collecties zouden een veel grotere rol kunnen spelen in de voorlichting en profilering van wetenschap en universiteiten.

De publicatie *Universitaire Collecties en Cultuurschatten*, deel 3 is te bestellen via de universitaire musea.

(Frank Smit)

Bijdragen / Contributions

Humboldt International. Der Export des deutschen Universitätsmodells
im 19. und 20. Jahrhundert
Pieter Dhondt

Sommigen onder u herinneren zich de titel van dit artikel misschien nog als de titel van het congres over de invloed van Wilhelm von Humboldt in het buitenland, aangekondigd in het vorige nummer van de *Nieuwsbrief* (Jaargang 5, 1999, nr. 1, pp. 48-51). Het werd op een uitstekende wijze georganiseerd door het departement geschiedenis van de universiteit van Bern tussen 26 september en 1 oktober 1999 in Sigriswil, Zwitserland, met sprekers en geïnteresseerden uit Zwitserland, Duitsland, Oostenrijk, Rusland, Hongarije, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Canada, Japan, China, Nederland en België, waaronder mezelf.

In dit artikel wil ik de naar mijn mening twee belangrijkste bevindingen van dit congres weergeven. Ten eerste werd al zeer snel duidelijk dat datgene wat wordt beschouwd als het Duitse universiteitsmodel niet mag worden gelijkgesteld aan het model van de door Humboldt opgerichte universiteit van Berlijn, noch aan het model ontworpen door de onderwijsfilosoof Wilhelm von Humboldt zelf. Bovendien bestonden er, misschien tegen de verwachtingen in, ook tussen beide laatste modellen (dat van Wilhelm von Humboldt en dat van de Berlijnse universiteit) aanzienlijke verschillen. Ten tweede werd onderzocht welke kenmerken van dit vage begrip 'Duitse universiteitsmodel' in het buitenland werden overgenomen, hoe deze overname verliep en wat de belangrijkste verschillen waren op dit vlak tussen de afzonderlijke landen.

Het Duitse, Humboldtse en Berlijnse universiteitsmodel

Zoals uit de titel van het congres blijkt, wordt het Duitse universiteitsmodel meestal onmiddellijk in verband gebracht met de naam Wilhelm von Humboldt. Kernbegrippen van het zogenaamde Humboldtse universiteitsmodel als *Einsamkeit und Freiheit*, *Einheit von Lehre und Forschung* en *Einheit der Wissenschaften* werden echter zeker niet alleen door Wilhelm von Humboldt gepromoot en vonden zeker niet alleen aan de door hem opgerichte Berlijnse universiteit weerklank.

Het Duitse universiteitsmodel mag dan ook niet zonder meer worden gelijkgesteld aan het model van de Berlijnse universiteit. De oprichting van deze Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin in 1810 kan niet worden gezien als een radicale breuk, maar eerder als een, weliswaar belangrijk, stadium in de algemene hervormingsbeweging in het Duitse onderwijswezen tussen 1750 en 1850. Geleidelijk werd de overgang gemaakt van het zogenaamde voorklassieke naar het klassieke Duitse universiteitsmodel, van de universiteit als onderwijsinstituut naar de universiteit als onderzoeksinstituut, van volledig door Kerk en Staat gecontroleerd en geleid onderzoek naar een grotere vrijheid voor docenten en later ook studenten.

De oprichting van de universiteit van Halle in 1694 vormde een eerste stap in deze ontwikkeling. Zo was er toen bijvoorbeeld reeds sprake van de noodzaak van vrij wetenschappelijk onderzoek of van een systeem waarin de studenten zelf hun curriculum konden samenstellen. Ook de rol van de universiteit van Göttingen kan moeilijk worden overschat. Het vrijheidsideaal werd daar immers van bij de oprichting in 1737 opgenomen in de universitaire statuten. Bovendien organiseerde deze universiteit al zeer snel het 'typisch Humboldtse' seminarieonderwijs waarin de nagestreefde combinatie van onderwijs en onderzoek kon worden gerealiseerd.

Niet alleen de rol van de Berlijnse universiteit, maar ook deze van Humboldt zelf in het hervormingsproces moet enigszins worden gerelativeerd. Of met andere woorden, het klassieke Duitse universiteitsmodel is ook niet, of toch zeker niet helemaal, het model van Wilhelm von Humboldt. Zo is Humboldts model minstens gedeeltelijk schatplichtig aan zijn intense contacten met filosofen als Friedrich Schiller, Johann Gottlieb Fichte of Friedrich Schelling. Vele van hen ontmoette hij omstreeks 1794 tijdens zijn studietijd aan de universiteit van Jena. Schillers heftige veroordeling van de zogenaamde *Brotgelehrten* (die onderzoek voornamelijk zagen als kostwinning) heeft Humboldt zeker beïnvloed in zijn pleidooi voor een nieuw type geleerde. Deze ideale geleerde had als doelstelling het nastreven van wat Humboldt de *reine Wissenschaft* noemde: het bedrijven van de wetenschap om de wetenschap zelf. Ook de ideeën van Friedrich Schleiermacher over de eenheid van kennis zijn bij Humboldt terug te vinden. Humboldt beklemtoonde immers voortdurend de rol van de filosofische faculteit als centrale faculteit waar alle kennis zou worden samengebracht.

Daarnaast was Wilhelm von Humboldt gedurende de hele negentiende eeuw zowel in de Duitstalige gebieden zelf als in het buitenland enkel bekend als linguïst. Filosofen, professoren en ambtenaren in het ministerie van onderwijs spraken en schreven uiteraard wel over de Duitse universiteiten en het Duitse

onderwijswezen, maar ze verbonden hieraan nooit de naam Wilhelm von Humboldt. Overigens was Wilhelms broer, de bioloog en fysicus Alexander von Humboldt, in het buitenland veel meer gekend. Pas wanneer Eduard Spranger, professor aan de Berlijnse universiteit tussen 1909 en 1911, ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de universiteit in 1910 de onderwijsfilosofische geschriften van Humboldt opnieuw liet uitgeven en zijn ideeën opnieuw ging promoten, werd het Humboldtse universiteitsmodel een erkend begrip.

Het Duitse universiteitsmodel valt dus niet samen met het Berlijnse model, noch met het Humboldtse model. De Berlijnse universiteit is tenslotte eveneens geen directe weerspiegeling van Humboldts ideeën. In tegenstelling tot het Franse systeem waar bijna elke discipline in een aparte school, de zogenaamde *école spéciale*, werd ondergebracht, bleven in de Duitstalige gebieden alle wetenschappen verenigd in één universiteit. Toch nam men ook in Berlijn geen afstand van de indeling in de vier klassieke faculteiten en kon Humboldts abstracte idee van de *Einheit der Wissenschaften* in de filosofische faculteit slechts gedeeltelijk worden gerealiseerd. Daarnaast bleef de Berlijnse universiteit op allerlei vlakken volledig gedomineerd door de Pruisische staat. Zeker in de benoeming van de professoren speelde de regering een doorslaggevende rol. Vermits de overheid deze benoemingen op eender welk moment kon intrekken, was de door Humboldt nagestreefde *Lehrfreiheit* van het academisch personeel nog steeds engszins beperkt.

Een heel aantal van de door Humboldt voorgestelde wijzigingen aan de Berlijnse universiteit werden pas veel later doorgevoerd. Zo werden er pas vanaf omstreeks 1885 seminaries georganiseerd in geschiedenis, Duitse filologie of politieke wetenschappen. Op dit vlak zou de universiteit van Straatsburg die in 1872, na de Duitse overwinning op Frankrijk, in het Duitse Rijk werd geïncorporeerd een veel belangrijkere rol spelen. Daar bestonden reeds van bij de aanvang seminaries in alle vakgebieden. Straatsburg fungeerde dan ook als voorbeeld voor talrijke universiteiten in het Duitse Rijk en daarbuiten.

Tenslotte slaagde Humboldt er niet in de bestaande benoemingspolitiek in het Duitse universiteitswezen te wijzigen. Het probleem was dat familiebanden, betrekkingen met de lokale gemeenschap en religieuze overtuiging belangrijkere criteria waren dan intellectuele capaciteiten bij de aanstelling van professoren in deze zogenaamde familie-universiteiten. Zowel in Berlijn als in de meeste andere Duitse universiteiten zou deze situatie pas geleidelijk veranderen vanaf de jaren zestig van de negentiende eeuw. Invloedrijkere universiteiten dan die van Berlijn waren Heidelberg en Kiel waar reeds vanaf de jaren 1840 à 1850 benoemingen op een eerlijkere wijze verliepen.

Ondanks al deze relativeringen was de oprichting van de Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin in 1810 toch een belangrijke stap in de overgang van de voorklassieke naar de klassieke Duitse universiteit. De universiteit kreeg immers een zware opdracht mee. Ze moest het bestaande tekort aan fysische krachten, gebleken na de Pruisische nederlaag tegen het Napoleontische Frankrijk in 1807, compenseren door haar intellectuele capaciteiten. Vooral het verlies van de protestantse universiteit Halle door gebiedsafstand aan Frankrijk in de vernederende vrede van Tilsit moest worden opgevangen.

Een betekenisvolle vernieuwing aan de Berlijnse universiteit was onder meer het ontstaan van het begrip *Wissenschaftsstandort*. Het principe was dat leden van alle Berlijnse wetenschappelijke instituten (de Preussische Akademie der Wissenschaften, talrijke musea en onderzoeksinstituten) via de universiteit met elkaar in contact traden en zo het concept *Einheit der Wissenschaften* meer inhoud gaven. De universiteit had op die manier niet enkel meer als doelstelling het opleiden van de koninklijke en kerkelijke ambtenaren, maar werd een zelfstandig wetenschappelijk instituut ten dienste van de *reine Wissenschaft*. Deze nieuwe opvatting van Berlijn als *Wissenschaftsstandort* betekende dan ook een belangrijke stap in de overgang van de universiteit als onderwijsinstituut naar de universiteit als onderzoeksinstituut. Berlijn diende op dit vlak als voorbeeld voor steden als München en Frankfurt a/Main, maar ook voor de opkomende metropolen Londen, Parijs en Madrid. Toch dient ook hier te worden opgemerkt dat deze verbinding tussen universiteit en academie reeds voordien bestond in Göttingen.

De invloed van het Duitse universiteitsmodel in het buitenland

Het Duitse, Humboldtse en Berlijnse universiteitsmodel vallen dus niet (of ten minste niet volledig) met elkaar samen. Het klassieke Duitse universiteitsmodel als zodanig bestond trouwens niet, althans niet voor de buitenlandse studenten en professoren die in de loop van de negentiende eeuw Duitse universiteiten bezochten. Allen legden ze immers hun eigen accenten en beschouwden telkens andere kenmerken als de typische elementen van het Duitse systeem. Dat de Duitse invloed niet alleen uitging van Berlijn en/of Humboldt blijkt overigens ook hieruit: de echte navolging van de Duitse universiteiten in het buitenland is pas merkbaar vanaf de jaren 1870-1880, dus ruim een halve eeuw na de oprichting van de Berlijnse universiteit door Wilhelm von Humboldt.

Toch won de aantrekkingskracht van de universiteit van Berlijn aan kracht vanaf 1871. In plaats van hoofdstad van, het weliswaar machtige, Pruisen, werd

de stad nu immers de hoofdstad van het eengemaakte Duitse Keizerrijk. Tussen 1870 en 1910 werd de stad verfraaid met tientallen nieuwe gebouwen (met als bekendste ongetwijfeld de Reichstag, de Berliner Dom en het Rote Rathaus), honderden monumenten en een schitterend uitgebouwd openbaar vervoers- en elektriciteitsnet. Niet alleen de architecturale vernieuwingen breidden zich uit, ook de bevolking evolueerde, door natuurlijke aangroei en vooral door immigratie, van 550.000 inwoners in 1871 tot meer dan 2 miljoen in 1895. Berlijn was in politiek, economisch, cultureel en wetenschappelijk opzicht het centrum en de aantrekkingspool geworden van het Duitse Rijk.

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw had de Duitse wetenschap een dergelijk hoogtepunt bereikt dat niemand de dominantie van de Duitse universiteiten nog kon ontkennen. Zelfs in Frankrijk, Duitslands ervvijand, werden vanaf ongeveer 1840 ondanks massaal protest de Duitse filosofie en filologie bestudeerd aan de universiteiten en hogescholen. Onder impuls van onder meer de filosoof Victor Cousin (directeur van de Parijse Ecole normale in 1834 en minister van onderwijs in 1840) werd in Frankrijk vanaf het midden van de negentiende eeuw naar Duits voorbeeld geleidelijk het seminarieonderwijs ingevoerd.

De overname van deze vorm van onderwijs was overigens één van de belangrijkste constanten in de invloed van het Duitse universiteitsmodel in het buitenland. In alle tijdens het congres besproken landen (Rusland, Hongarije, Nederland, België, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Oostenrijk, de Verenigde Staten, Canada, Japan en China) werden in de loop van de negentiende eeuw in meer of mindere mate geleidelijk seminaries georganiseerd in het hoger onderwijs. In Hongarije was er omstreeks de jaren 1880 zelfs sprake van een echte golf van oprichtingen van seminaries. Zoals vermeld speelde niet de universiteit van Berlijn, maar wel deze van Straatsburg in de verspreiding van dit soort onderwijs een uitermate belangrijke rol.

Naast de seminaries was de zogenaamde *Forschungsimperativ* een tweede kenmerk van het Duitse universiteitsmodel dat door de meeste buitenlandse instituten werd overgenomen. De universiteit mocht niet meer enkel een onderwijsinstituut zijn, maar moest evenzeer een onderzoeksinstituut worden waar studenten en professoren samen de wetenschap vooruithielpen. Dit Humboldtse idee van *Einheit von Lehre und Forschung* werd in haar meest zuivere vorm gerealiseerd in de, naar Duits voorbeeld opgerichte, Amerikaanse *graduate schools*. De studenten kregen een eerder theoretische, meer algemene opleiding in de zogenaamde *colleges*, waarna de besten onder hen aan de *graduate schools* in samenspraak met de professor eigen onderzoek konden opstarten in de talrijke laboratoria, bibliotheken of archieven. Eén van de problemen hierbij

was evenwel de kostprijs van dergelijke voorzieningen die zeker bij disciplines als chemie, fysica of biologie hoog kon oplopen. Onder meer daarom ontstonden de onderzoeksuniversiteiten in Canada bijvoorbeeld pas vanaf het begin van de jaren 1920. Ook de Belgische universiteiten kenden dit probleem en vele professoren richtten dan ook, meestal tevergeefs, smeekbeden aan de regering voor een verhoging van de financiële middelen.

Ten derde vond ook het streven naar *Lehr- und Lernfreiheit*, of respectievelijk de vrijheid van professoren en studenten, veel weerklink in het buitenland. In de Duitse Bond zelf was *Lernfreiheit* bijna vanzelfsprekend en streden de professoren vooral voor het verkrijgen van *Lehrfreiheit*, zijnde de autonomie ten opzichte van de staat. Deze werd voor het eerst wettelijk vastgelegd tijdens de revolutie van 1848/49 in de *Paulskirchenverfassung* in de volgende formulering: '*Die Wissenschaft und ihre Lehre ist frei*'. Hoewel deze grondwet nooit in voege is getreden, werd het betreffende artikel woordelijk overgenomen in de Pruisische grondwet van 1850. Het ideaal van Wilhelm von Humboldt was op die manier eindelijk, ten minste theoretisch, bereikt. De regering behield echter via haar benoemingspolitiek in de praktijk nog heel wat invloed in de Pruisische, later Duitse, universiteiten.

Uiteraard was het verkrijgen van *Lehrfreiheit* ook in autocratische landen als Rusland, China en Japan een immens probleem. Toch werd bijvoorbeeld onder de meer liberaal gezinde tsaar Aleksander II in 1863 een nieuw statuut uitgevaardigd voor alle universiteiten in het Russische rijk waarin zowel het onderzoek als de organisatie een duidelijk opener en democratischer gehalte kregen. In de rest van Europa, de Verenigde Staten en Canada stond vooral de *Lernfreiheit* ter discussie. Zo werden de parlementaire debatten in Nederland naar aanleiding van de wet op de hervorming van het hoger onderwijs van 1867 voor een groot gedeelte door dit thema gedomineerd. Men vreesde vooral dat de studenten door deze grotere vrijheid ook de mogelijkheid kregen niets meer te moeten uitvoeren. Toch werd in Nederland vanaf 1867, net als in België vanaf 1890, de vrijheid van de studenten bijvoorbeeld bij het samenstellen van hun studieprogramma gevoelig uitgebreid.

Concreet verliep de invloed van het Duitse universiteitsmodel vooral langs individuen die via persoonlijke contacten met Duitse studenten en/of professoren onder de indruk waren geraakt van de als superieur beschouwde Duitse wetenschap. Zo kan men in China bijvoorbeeld niet voorbijgaan aan een figuur als Cai Yuanpei. Yuanpei studeerde in 1907 filosofie aan de Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin en onderzocht tegelijkertijd de organisatie van het Duitse onderwijswezen. Een jaar later reisde hij naar de universiteit van Leipzig waar hij onder meer in contact kwam met Karl

Lamprecht. Naar het voorbeeld van beide universiteiten zou hij als rector van de universiteit van Peking tussen 1917 en 1922 talrijke hervormingen doorvoeren. Hij promootte tolerantie en pluralisme in navolging van het Duitse vrijheidsideaal en hij streefde naar het beoefenen van de *reine Wissenschaft* in navolging van Humboldt zelf.

Ondanks al deze gemeenschappelijke kenmerken waren er vanzelfsprekend immense verschillen in de invloed van het Duitse universiteitsmodel in de afzonderlijke landen. Zo is de situatie in het tsaristische Rusland van de negentiende eeuw zeer moeilijk te vergelijken met de situatie in de republikeinsgezinde Verenigde Staten van Amerika. En hoewel ook in Frankrijk onmiskenbaar Duitse invloeden merkbaar waren, gebeurde de overname van de Humboldtse idealen hier uiteraard lang niet in dezelfde mate als in bijvoorbeeld het Duitstalige Oostenrijk.

Alle buitenlandse studenten en professoren die op het einde van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw Duitse universiteiten bezochten, pasten bovendien wat ze daar zagen en leerden steeds aan aan de specifieke noden van het eigen land. Zo kwamen talrijke Britse geneeskundigen zeer enthousiast terug van hun bezoek aan het pathologische instituut van de geneeskundige Rudolf Virchow aan de universiteit van Berlijn. De ervaringen die ze meebrachten naar Londen hadden echter niets te maken met het ideaal van de *reine Wissenschaft*, maar waren uitsluitend geconcentreerd op het uitstekende praktische onderricht aan dit Berlijnse instituut. Eens te meer blijkt dat niet het universitaire concept van Wilhelm von Humboldt naar het buitenland werd uitgevoerd, maar wel datgene wat door de buitenlanders zelf werd gezien als de kracht van het Duitse universiteitsmodel. Wel dient hierbij eerlijkheidshalve te worden opgemerkt dat de invloed van de Duitse universiteiten op het Britse onderwijswezen in het algemeen vrij beperkt was.

Sommigen gingen zeer ver in dit instrumentaliseren van de Duitse en/of Humboldtse universiteitsideeën. De liberalere Japanse Meiji-regering (1868-1912) trachtte zeer doelbewust die elementen van het Duitse universiteitsmodel over te nemen die naar eigen zeggen nog ontbraken in het Japanse systeem. De bedoeling was om op die manier zo snel mogelijk minstens hetzelfde niveau van wetenschappelijk onderzoek en technische ontwikkeling te bereiken als in Duitsland en de rest van Europa. Via talrijke beursprogramma's moedigde de regering dan ook beampten, professoren en studenten aan universiteiten en hogescholen in het Westen te bezoeken om na te gaan waarin nu juist de kracht lag van deze instituten. Een concrete vertaling kreeg deze politiek in 1886 met de oprichting naar Duits model van de keizerlijke universiteit in Tokio.

Ondanks deze talrijke voorbeelden van invloed van het Duitse universiteitsmodel in de hele wereld mag de aantrekkingskracht van Duitsland en de Duitse universiteiten toch niet worden overschat. Zo waren bij de oprichting van de Johns Hopkins University in 1876 als eerste onderzoeksuniversiteit in de Verenigde Staten van Amerika bijvoorbeeld ongetwijfeld Duitse invloeden nawijsbaar. Toch beschouwen sommigen de oprichting van deze universiteit eerder als de oorzaak dan als het resultaat van het feit dat zovele Amerikaanse studenten in Duitsland wilden studeren.¹

Overigens namen vele buitenlandse universiteiten niet enkel ideeën over uit Duitsland, maar eveneens uit andere landen. Zeker de Russische universiteiten werden gekenmerkt door een dergelijk eclectisch model. Enerzijds bestond er, naar Duits voorbeeld, de indeling in de vier klassieke faculteiten en niet in aparte onderzoeksscholen zoals in Frankrijk, maar anderzijds kenden deze universiteiten wel een afzonderlijke natuurwetenschappelijke faculteit zodat van het Duitse ideaal van *Einheit der Wissenschaften* niet meer veel was te merken. Tenslotte was er ook niet altijd sprake van een rechtstreekse beïnvloeding. Zo organiseerden de Canadese universiteiten vanaf het einde van de negentiende eeuw weliswaar eveneens seminarieonderwijs, maar als voorbeeld fungeerden hier veeleer de Amerikaanse *graduate schools* en niet de klassieke Duitse universiteiten.

De titel van het congres is dus, zo is gebleken, op zijn minst verwarrend te noemen. Zo waren het immers niet zozeer de ideeën van Wilhelm von Humboldt, toch zeker niet in de loop van de negentiende eeuw, die navolging vonden in het buitenland. Van zoiets als *Humboldt International* kan dan ook geen sprake zijn. Verder ging het helemaal niet om de doelbewuste *Export* van een vaststaand onderwijssysteem zoals dat bijvoorbeeld bestond aan de universiteit van Berlijn, maar eerder om de impliciete overname in een aantal landen van enkele kenmerken van een telkens opnieuw geïnterpreteerd en vaag begrip als het *deutsche Universitätsmodell*. Toch werden bepaalde typische kenmerken van dit model zoals het seminarieonderwijs, het belang van onderzoek naast onderwijs en de strijd voor *Lehr- und Lernfreiheit*, in de loop van de negentiende en twintigste eeuw ingevoerd in talrijke universiteiten binnen en buiten Europa. Deze invloed verliep voornamelijk via individuen wat meteen de aanzienlijke verschillen tussen de afzonderlijke landen mee helpt te verklaren. Er was immers altijd sprake van een subjectieve overname en soms

¹ L.R. Veysey, *The Emergence of the American University* (Chicago-Londen 1965) 129.

zelfs van een instrumentalisering van de ideeën van de Duitse universiteit in het algemeen, van de Berlijnse universiteit in het bijzonder en/of van Wilhelm von Humboldt.

Verdere literatuur: R.C. Schwinges, ed. *Humboldt International. Der Export des deutschen Universitätsmodells im 19. und 20. Jahrhundert* (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte 3) (in voorbereiding); M.G. Ash, ed. *Mythos Humboldt. Vergangenheit und Zukunft der deutschen Universitäten* (Wenen 1999).

(Pieter Dhondt, 27/8 Sciennes, Edinburgh EH9 1NH,
United Kingdom, tel. +44 131 6621165
email pieter_dhondt@hotmail.com)

Natuurwetenschappelijke instrumenten van het Universiteitsmuseum Utrecht Jan C. Deiman

Het gebruik van wetenschappelijke instrumenten bij het onderwijs in de natuurkunde aan de Universiteit Utrecht

Bij de stichting in 1636 telde de Utrechtse universiteit vier faculteiten: die der Godgeleerdheid, de Rechtenfaculteit, de faculteit der Geneeskunde en de Philosophische faculteit. Het onderwijs in de natuurkunde was bij de laatste ondergebracht. Over dit onderwijs en de daarbij gebruikte leermiddelen is weinig tot niets bekend. De enige mij bekende verwijzing is te vinden op het zich in het universiteitsmuseum bevindende exemplaar van de 'Series Lectionum' van 1656, die luidt:

Tohannes de Bruyn, L.A.M. Physicae & Mathesos Professor, diebus Lunae & Martis Physicam; Jovis vero & Veneris Guilielmi Blaeu institutionem Astronomicam de Usu Globorum explicabit.'

Eerst met het aantreden van Joseph Serrurier (1668-1742), hoogleraar proefondervindelijke wijsbegeerte van 1706-1723, doet de experimentele natuurkunde zijn intree in Utrecht¹. Serrurier schafte in 1706 ten behoeve van zijn onderwijs bij de Van Musschenbroeks in Leiden de nog bestaande grote luchtpomp met schuine cylinder met toebehoren aan. Van verdere aankopen is

¹ C. de Pater, *Petrus van Musschenbroek [1692-1761], een newtoniaans natuuronderzoeker*, diss. Utrecht, 1979, p.13, 14.

ons niets bekend. Zijn opvolger Petrus van Musschenbroek (1692-1761), de broer van de Leidse instrumentmaker Jan van Musschenbroek, zou de eerste hoogleraar zijn die systematisch instrumenten ten behoeve van zijn onderwijs in de natuurkunde en de sterrenkunde aankocht. Dit onderwijs vond plaats in het 'Theatrum anatomicum et physicum' dat in 1724 aan de Lange Nieuwstraat werd gebouwd, op de plaats waar zich nu de het expositiedeel van het museum bevindt. Onder Van Musschenbroeks opvolgers werd het instrumentenbezit geleidelijk uitgebreid, de inventarissen van het Kabinet zijn altijd bewaard gebleven zodat we van de groei vrij goed op de hoogte zijn. Voor een bescheiden, door de stad Utrecht gefinancierde instelling, als de universiteit was ging het uiteindelijk toch om grote bedragen. De in 1775 tot hoogleraar natuurkunde benoemde Johannus Th. Rossijn (1744-1817) moet zich hebben gerealiseerd dat hij een externe geldbron diende aan te boren als hij over een ruimer aankoopbudget wilde kunnen beschikken. Het in 1777 door Rossijn en 34 rijke burgers uit Utrecht en omgeving opgerichte 'Gezelschap ter Beroeffening en Bevordering van de Proef-ondervindelijke Natuurkunde' zou zich als die externe geldbron gaan ontwikkelen. De hoofddoelstelling van het Gezelschap was:

'... de Bevordering van de Proef-ondervindelijke Natuurkunde in het algemeen, doch meer bijzonderlijk het onderzoeken van alle zulke stukken, tot gemelde Weetenschap behorende, het beproeven van alle zulke voorkomende Nieuwigheden, en het doen van alle zulke Proeven als wegens den Aart van het Onderwerp, den Omslag en Kostbaarheid van den Toestel, of de onzekerheid van den Uitslag min geschikt zijn om door een bijzonder Persoon te worden behandeld.'²

De instrumenten die het Gezelschap kocht kon Rossijn ook bij zijn normale colleges gebruiken, ze werden ook in het Theatrum Physicum bewaard. De handgeschreven catalogus uit 1816 van het bezit van het Gezelschap omvat ruim tweehonderd nummers. Gerrit Moll (1785-1838) die Rossijn in 1815 opvolgde als hoogleraar Natuurkunde betaalde ongeveer de helft van zijn aankopen via het Natuurkundig Gezelschap (de naam en doelstellingen werden in 1815 aangepast). Bij Moll's dood in 1838 telde de totale catalogus van het kabinet 1238 nummers. De latere hoogleraren, Van Rees, Buys Ballot en oom en neef Julius breidden de collectie verder uit tot 2297 instrumenten 'op de catalogus' in 1905. Het Natuurkundig Gezelschap boette geleidelijk aan belang in, en in 1889 werden de instrumenten aan de Universiteit overgedragen. Al die instrumenten

² NG 200, *Natuurkundig Gezelschap te Utrecht 1777-1977*, uitgave NG, 1977, p.37, en Archief UM, Onveranderlijke Grondwetten van het Gezelschap etc.

dienden voornamelijk voor het geven van collegedemonstraties, er werd maar heel weinig experimenteel onderzoek mee verricht.

Met het aantreden van L.S. Ornstein (1880-1941) in 1915 verandert het karakter van het Utrechtse Natuurkundig Laboratorium, van een onderwijsinstelling met een klein onderzoeksrandje wordt het een onderzoeksbedrijf met een onderwijstaak.

Bij een aantal andere onderdelen van de Faculteit der Wis- en Natuurkunde, zoals de chemische laboratoria, het Farmaceutisch laboratorium, het Museum voor Natuurlijke Historie, het Botanisch laboratorium en het Mineralogisch Instituut gebruikte men wel instrumenten maar de aantallen waren er veel geringer ofwel het accent lag veel meer bij de collecties naturalia zelf. Een aparte geschiedenis van deze instellingen treft u hier dan ook niet aan.

Wel vermeldenswaard is de Utrechtse Sterrenwacht, waarvan de instrumenten voor een groot deel eenzelfde geschiedenis kennen als die uit het eigenlijke Natuurkundig laboratorium, veel van de hoogleraren waren naast hoogleraar Natuurkunde ook hoogleraar Astronomie³. Ook deze instrumenten zijn soms al eeuwenlang met veel zorg behoed en aan het nageslacht doorgegeven. Bij de verhuizing van de toenmalige vakgroep Sterrenkunde van het oude bolwerk Zonnenburg naar De Uithof in 1987/88 droeg de vakgroep het historische bezit aan het Museum over.

Het ontstaan van een museale collectie van natuurwetenschappelijke instrumenten

De collectie is als historische collectie tussen 1918 en 1928 ontstaan binnen de faculteit Natuurkunde, waar men over een goed gedocumenteerde verzameling van ca. 1000 oude instrumenten beschikte die dateerden uit de periode 1500 - 1850. In 1928 vonden Faculteit en Universiteit deze collectie van dusdanig belang dat er tot de oprichting van een 'Stichting Utrechtsch Universiteitsmuseum' werd overgegaan. Deze Stichting verwierf in de loop der jaren door aankoop en schenkingen tal van aanvullingen op de collectie. In 1936, ter gelegenheid van het derde Eeuwfeest van de Universiteit, schonk de Utrechtse burgerij het pand Trans 6 aan de Universiteit met het doel daar een Universiteitsmuseum in te richten. In het museum zouden de Collectie Nijland (geschiedenis Universiteit en Studentenleven) en de instrumentencollectie

³ J.C. Deiman, *Het Instrument in de Wetenschap*, Themanummer van het tijdschrift GeWiNa, Vol.10, 1987: Het Instrumentarium van de Utrechtse Sterrenwacht.

geplaatst dienen te worden, dit laatste werd uiteindelijk aan het begin van de jaren vijftig gerealiseerd.

Het doel waarmee de collectie werd aangelegd en uitgebreid was het op anschouwelijke wijze te kunnen tonen van de historische ontwikkeling van de natuurkunde en de andere exacte wetenschappen. Vanaf ca. 1985 is deze vrij brede doelstelling verengd tot het verzamelen van het 'academisch erfgoed' van de Universiteit Utrecht⁴.

De collectie bestaat uit momenteel uit ca. 3800 objecten (instrumenten) afkomstig uit de huidige faculteiten Natuur- en Sterrenkunde, Wiskunde, Scheikunde, Farmacie, Biologie en Aardwetenschappen. Daarnaast heeft het museum in de loop der jaren ca. 2300 instrumenten aangekocht of ten geschenke gekregen die naar de mening van de toenmalige directeuren en/of conservatoren in het profiel van de collectie pasten.

Het is goed hier nog eens het verschil tussen deze collectie en natuurhistorische collecties te benadrukken. Bij de instrumentencollectie zijn de voorwerpen op zich geen bronnen van natuurkundig, biologisch, scheikundig of farmaceutisch onderzoek. Het waren hulpmiddelen om onderzoek te kunnen verrichten. Het zijn voor de huidige beoefenaren van deze disciplines nu oude gebruiksvoorwerpen, met een vaak grote cultuurhistorische waarde. Voor wetenschaps- en cultuurhistorici zijn deze oude instrumenten overigens wél een mogelijke bron bij het onderzoek, naast archivalia en boeken.

Bij de natuurhistorische collecties zijn de voorwerpen juist wél een primaire bron van wetenschappelijk onderzoek. In deze collecties speelt de systematiek ook belangrijke rol. Door het verdwijnen van diersoorten, vindplaatsen van gesteenten en mineralen kunnen de collecties ook in de toekomst nog van groot wetenschappelijk belang zijn.

Onderzoek aan de collectie:

Voor het onderzoek aan de instrumenten die afkomstig zijn uit de Universiteit staan de volgende bronnen ter beschikking:

- Periode van 1636-1815: Wijne / Miedema en Kernkamp: Acta et Decreta Senatus en Vroedschapsresolutiën betreffende de Academie en verder de handgeschreven inventaris vanaf 1730 tot 1810 (inventaris no. 1030 in het Gemeente-archief)

⁴ *Academisch Erfgoed: Collectieplan Universiteitsmuseum Utrecht*, 1991.

- Ná 1815: Archief Curatoren, m.n. Notulen van de vergaderingen van het college van curatoren, 1815-1955 en de ingekomen en minuten van uitgaande stukken, 1815-1910 (Rijksarchief Utrecht).

In het Universiteitsmuseum bevinden zich de volgende (primaire) bronnen met betrekking tot het Natuurkundig Laboratorium en het instrumentarium:

- Archief van het Natuurkundig Gezelschap, 1777-1890 (in Universiteitsmuseum).
- Inventarisboeken van het Natuurkundig Laboratorium vanaf 1838 en de zg. 'Ornsteinkarten' die lopen tot ca. 1960.
- Gebruiksaanwijzingen en documentatie van afzonderlijke voorwerpen (deels in handschrift, deels in druk).
- Anarchief, J.A.C. Oudemans (1827-1906, hoogleraar Sterrenkunde 1856/7 en 1875-1898) en A.A. Nijland (1868-1936, hoogleraar Sterrenkunde 1898-1936).
- Inventarisboeken en kaartsysteem Van Cittert
- Archief van de Stichting Utrechtsch Universiteitsmuseum
- De wetenschappelijke correspondentie van de Van Citterts, Kylstra, Frederik en Deiman.
- Handleiding voor de collegedemonstraties, handschrift van de amanuensis Filbri, voor de periode 1888 - 1917, 13 delen, UG 4092-4103 & UG4123 en de amanuensis Jezeer vanaf 1920 tot ca. 1935, 5 delen, UG4124-4128.

Museum bibliotheek:

- Oude drukken: door de Van Citterts zijn een aantal van de belangrijkste in Utrecht gebruikte leerboeken op het gebied van de natuurkunde uit de achttiende eeuw verzameld. De werking en het gebruik van veel van de instrumenten uit die periode is er in terug te vinden.
- Uit de negentiende en twintigste eeuw is er een selectie van standaardwerken op het gebied van de natuurkunde, met de nadruk op de experimentele natuurkunde, de optica en de microscopie. Ook hierin is weer veel informatie m.b.t tot instrumenten uit die periode te vinden.
- Fabriekscatalogi en documentatie uit de late negentiende en de twintigste eeuw.
- Het museum voert al sinds de jaren twintig een actief verwervingsbeleid op het gebied van de literatuur over natuurwetenschappelijke instrumenten. Hieronder vallen ook tentoonstellings- en andere catalogi op dit gebied.

De collectie heeft op zich een functie als 3D-archief voor instrumentele wetenschapshistorici, techniekhistorici, cultuurhistorici, economisch historici.

Er zijn tal van aspecten, het materiaalgebruik, vervaardigingstechnieken, constructiewijzen etc. die zich aan de hand van voorwerpen uit deze collectie laten onderzoeken. Dergelijk onderzoek wordt verricht door conservatoren in allerlei musea. De universiteiten van Oxford en Cambridge bieden ook al geruime tijd een postdoctorale opleiding (MPhil of DPhil) in deze richting aan. Het Imperial College van de Universiteit van Londen kent sinds 1987 een hoogleraar met als leeropdracht de geschiedenis van wetenschappelijke instrumenten.

De waarde van de Utrechtse collectie is groot, in vergelijking met allerlei andere collecties is in Utrecht de herkomst en de datering van veel instrumenten bekend. Ook zijn er hier veel instrumenten in hun samenhang te onderzoeken of zijn er complete ontwikkelingslijnen aanwezig.

Naast het algemene onderzoek naar maker, datering, herkomst, functie van de instrumenten bestaat er in het Universiteitsmuseum een traditie van onderzoek aan en met oude instrumenten. Dit soort onderzoek, waarbij de instrumenten ook werkelijk moeten kunnen functioneren, is slechts mogelijk bij instrumenten die nog nagenoeg compleet zijn en die niet zo kwetsbaar zijn geworden dat het risico van beschadiging onaanvaardbaar groot is. Van Cittert en zijn vrouw onderzochten zo de optische kwaliteiten van de microscopen, hetgeen resulteerde in hun 'Descriptive Catalogue' uit 1934⁵. Later wogen zij de aanwezige zeventiende- en achttiende-eeuwse muntgewichten⁶. Samen met Dr. J. van Zuylen zette de huidige conservator dit onderzoek in de jaren tachtig en negentig voort⁷. Tot aan Van Zuylen's dood in 1995 onderzochten zij ook nog de telescopen en enkele andere optische stelsels uit de collectie.

Afgelopen jaar legden wij contact met medewerkers en studenten van de groep Wetenschapsgeschiedenis van de Carl von Ossietzky Universität in Oldenburg. Zij houden zich vooral bezig met 'experimentele wetenschapsgeschiedenis'. Oude onderzoeksoptellingen worden nagebouwd en de experimenten die er in het verleden mee zijn gedaan worden onderzocht. Met deze werkende opstellingen richten zij ook tentoonstellingen in. Dit jaar

⁵ Dr. P.H. van Cittert, *Descriptive Catalogue of the Collection of Microscopes in charge of the Utrecht University Museum, with an introductory Historical Survey of the Resolving Power of the Microscope*, Groningen, 1934

⁶ Dr. J.G. van Cittert-Eymers en Dr. P.H. van Cittert, *Muntgewichtsdoosjes in het bezit van het Fysisch Laboratorium en het Universiteitsmuseum te Utrecht*, in Jaarboek voor Munt en Penningkunde, vol. 37, 1950.

⁷ J.C. Deiman, *Microscope Optics and J.J. Lister's Influence on the Development of the Achromatic Objective, 1750-1850*, Diss. Univ. London (Imperial College), 1992.

komt één van de studenten naar Utrecht om de werking van een zg. naaldgalvanometer in een meetopstelling te onderzoeken.

Deelgebieden waaruit de collectie momenteel is opgebouwd

Aardwetenschappen (ca. 60 objecten)

Het gaat om een kleine groep instrumenten die specifiek door aardwetenschappers (geologen) gebruikt zijn bij het onderzoek, zoals kristalgoniometers ed. Verder vallen hieronder de in een klein aantal inventarisnummers ondergebrachte kristalmodellen (ca. 1000 stuks).

Astronomie (ca. 400 objecten)

Deze deelcollectie omvat de instrumenten en voorwerpen uit de Utrechtse Sterrenwacht, de globes en de zonnewijzers.

De Utrechtse Sterrenwacht heeft een lange geschiedenis die wat de instrumenten betreft teruggaat tot het professoraat van Petrus van Musschenbroek (1723-1740). Er zijn relatief veel instrumenten waarvan bekend is wie ze heeft aangeschaft en wat er mee is gedaan. De Utrechtse globecollectie is wat omvang betreft de derde in Nederland, na die van het Amsterdamse Scheepvaartmuseum en die van het museum Boerhaave te Leiden. Negen van de 21 Utrechtse globes zijn uniek in Nederland.

De zonnewijzers zijn deels afkomstig uit de Universiteit, deels antiquarisch aangeschaft door de Van Citterts en deels afkomstig uit het legaat Destombes aan de Utrechtse Universiteit. Het is de grootste collectie in een Nederlands museum op dit gebied.

Biologie (ca. 30 objecten)

Evenals bij aardwetenschappen betreft het hier ook een kleine serie specifieke instrumenten, zoals het instrumentarium van Wendt voor het meten van de wortelgroei, groeimeters, broedstoven ed. Deze zijn grotendeels verworven bij de verhuizing van het Botanisch Laboratorium uit de Lange Nieuwstraat.

Elektrostatica (ca. 190 objecten)

Dit is vooral een collectie van voorwerpen die in de achttiende en negentiende eeuw zijn aangeschaft ten behoeve van collegedemonstraties op het gebied van de elektrostatica. Er zijn ruwweg drie soorten objecten: elektriseermachines,

demonstratietoestellen en elektrostatische meetinstrumenten, deze laatste dateren ook uit de late negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw.

Elektrotechniek (ca. 1240 objecten)

Dit zijn alle instrumenten en apparaten die iets met elektriciteit van doen hebben, voorzover het niet de statische elektriciteit betreft. In Utrecht experimenteerde men al zeer snel na de ontdekking van het verband tussen elektriciteit en magnetisme door de Deen Oersted in 1821 met deze verschijnselen. Van de gebruikte instrumenten is relatief veel bewaard gebleven. Zo zijn de ontwikkeling van de galvanometer, de elektromotor, de batterij, weerstanden, spoelen en dergelijke hier zeer volledig gedocumenteerd.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw ging men op steeds meer gebieden elektrische en ook elektronische (meet)instrumenten gebruiken.

Farmacie (ca. 50 objecten)

Ook hier heeft het museum nooit systematisch verzameld, er zijn in de loop der jaren enkel incidentele schenkingen en aankopen gedaan. De faculteit zelf heeft wel het nodige verzameld, bij de verhuizing van het oude laboratorium aan de Catharijnesingel naar de Uithof is een deel hiervan al aan het museum overgedragen.

Fotografie (ca. 400 objecten)

Vanaf de begintijd van de fotografie is er binnen de Universiteit belangstelling voor dit nieuwe medium geweest. Zo is de in Utrecht in 1840 aangeschafte Daguerrotypie-uitrusting een van de oudste in Nederland. Verder zijn er een aantal voor Nederland unieke camera's en toebehoren en ook donkere kamer materialen en toestellen.

Hiernaast is er in het museum een zeer omvangrijke foto-collectie aanwezig van ca. 50000 foto's, negatieven etc. Hieronder bevindt zich veel waardevol negentiende-eeuws materiaal.

Gassen (ca. 120 objecten)

Tot deze deelcollectie behoort het eerste door de Universiteit aangeschafte natuurwetenschappelijke instrument, de luchtpomp met schuine cylinder van Van Musschenbroek. Later in de achttiende en negentiende eeuw schafte de universiteit tal van andere luchtpompen en toebehoren aan ten behoeve van het onderwijs.

Geluid (ca. 190 objecten)

Deze deelcollectie is in het derde kwart van de negentiende eeuw ontstaan. Natuurkundigen en zintuigfysiologen deden toen onderzoek aan de analyse en synthese van spraak. Er zijn stemvorken, orgelpijpen fluiten, sirenes, klankanalysatoren e.d. Veel is afkomstig van de beroemde Franse instrumentmakers König en Marloye.

De collectie geeft een representatief beeld van dit onderzoek.

Landmeetkunde (55 objecten)

Deze bescheiden en zeker niet representatieve collectie bestaat uit twee kernen. Ten eerste de al aan het begin van de jaren dertig verworven landmeetkundige instrumenten uit het bezit van de Utrechtse Fundatie van Renswoude en ten tweede de Landmeetkundige instrumenten uit de Utrechtse Sterrenwacht. De instrumenten van de Fundatie dateren uit de tweede helft van de achttiende eeuw en zijn deels ook in Utrecht gemaakt, waarmee het een zowel voor ons museum als ook landelijk gezien belangrijke verzameling is. De instrumenten uit de Sterrenwacht dateren uit de negentiende eeuw, ook zij vertegenwoordigen een grote cultuurhistorische waarde. Het theodoliet waar de precieze plaats van Mekka voor het eerst mee bepaald is hoort tot deze groep.

Maatsbepaling (ca. 340 objecten)

Tot deze deelcollectie behoren de volgende soorten objecten: lengte- en inhoudsmaten, meettoestellen voor lengte- en inhoudsmaten en balansen en gewichten. Een deel van de collectie is een bruikleen van de Dienst Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen (Ijkwezen). Tot de collectie behoren de uiterst waardevolle maten en gewichten die door Gerrit Moll in 1824 uit de nalatenschap van Jan Henri van Swinden zijn verworven, verder zeventiende- en achttiende-eeuwse balansen en muntgewichtdozen uit het bezit van de faculteit Natuurkunde en het Natuurkundig Gezelschap, een omvangrijke collectie waardevolle historische gewichten en een grote hoeveelheid balansen die afkomstig zijn uit diverse faculteiten.

Magnetisme (ca. 100 objecten)

Dit is een collectie die bestaat uit zeer waardevolle zeventiende- en achttiende-eeuwse zeilstenen, vroeg negentiende eeuwse staalmagneten en verder een aantal achttiende- en vroeg negentiende-eeuwse meetinstrumenten voor het aardmagnetische veld.

Mechanica (ca. 130 objecten)

Deze collectie is ontstaan met het invoeren van de Newton-mechanica aan de Utrechtse universiteit volgens de leermethode van 's Gravesande, door Van Musschenbroek in 1723. Daarnaast zijn er de nodige mechanische modellen van pompen, kranen, stoommachines en een enkele sluis.

Meteorologie (ca. 100 objecten)

Onder deze deelcollectie vallen barometers, windmeters, hygrometers en speciaal voor meteorologische doeleinden vervaardigde thermometers. De meteorologie werd in Utrecht al beoefend door Van Musschenbroek in de achttiende eeuw en verschillende van zijn opvolgers hebben zich op dit gebied ook niet onbetuigd gelaten. De instrumenten stammen, met een enkele uitzondering, voornamelijk uit de periode van 1750 - 1850.

Er heeft altijd een nauwe band bestaan tussen de UU en het KNMI dat tot ca. 1895 ook op het bolwerk Zonnenburg gevestigd was. De hoogleraar Wis- en Natuurkunde C.H.D. Buys Ballot (1817-1890) stichtte in 1848 samen met zijn assistent F.C.H. Krecke een meteorologisch instituut op Zonnenburg, in 1854 werd het een overheidsinstelling: het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI). De eerste instrumenten leenden zij van de het Natuurkundig laboratorium. Later kocht het KNMI zelf instrumenten. Vanaf 1984 heeft het Universiteitsmuseum samengewerkt met het KNMI bij het tot stand komen van een collectie binnen het KNMI zelf. Deze telt inmiddels zo'n 450 meteorologische en geofysische instrumenten, vooral uit de periode na 1850.

Microscopie (ca. 1040 objecten)

Onder deze deelcollectie vallen de microscopen, de microtomen, de microscopische preparaten en de hulpinstrumenten voor speciale toepassingen bij microscopen. Op het gebied van de microscopie neemt in Utrecht sinds het professoraat van Pieter Harting (1812-1885) een belangrijke plaats in Nederland in. Harting voerde als eerste in Nederland in Utrecht een practicum voor microscopie in waar studenten met microscopen konden werken. Dank zij ruime middelen door het Natuurkundig Gezelschap ter beschikking gesteld beschikte hij rond 1850 over een der best geoutilleerde laboratoria in Europa. Hij was zeer in de geschiedenis van het instrument geïnteresseerd en publiceerde daarover ook. Harting ontdekte in Utrecht de Van Leeuwenhoek microscoop en de Huygenslens 'Admovere'.

De zeer bijzondere microscopen uit de collectie van Harting vormen de basis van de microscopencollectie. Vanaf de oprichting van de 'Stichting Utrechtsch

Universiteitsmuseum' is er op dit gebied actief verder verzameld, in de jaren dertig en veertig zijn voor weinig geld vooral achttiende- en negentiende-eeuwse microscopen verworven die nu vaak wel het duizendvoudige waard zijn. Hoewel met moeite is het de laatste twintig jaar ook redelijk gelukt belangrijke instrumenten uit de faculteiten los te krijgen. Verder is er een bruikleen van een dertigtal instrumenten van de Stichting voor Historische Microscopie, hiertoe behoren vooral veel Engelse microscopen die in de collectie verder grotendeels ontbreken. De collectie is hiermee zeer representatief voor de ontwikkeling van de microscoop.

Optica (ca 720 objecten)

Deze collectie is ontstaan vanaf het midden van de achttiende eeuw toen de optica een belangrijker plaats in de natuurkunde ging innemen. Uit de periode 1750 - 1850 zijn er veel instrumenten die we nu tot de 'physique amusante' rekenen: anamorfosen, opticaplatten en kasten, spiegels, wondertrommels e.d. Daarnaast zijn er de lenzen en prisma's waarmee de theorie van het licht gedemonstreerd kon worden. Uit de negentiende eeuw zijn er voorbeelden van vrijwel alle toen ontwikkelde optische instrumenten. In de twintigste eeuw specialiseerde het Utrechtse Natuurkundig laboratorium onder Julius en Ornstein zich op het gebied van de spectroscopie (1900 - 1940). Instrumenten die toen werden aangeschaft zijn spectroscopen, (dubbel)monochromatoren, (micro)fotometers, optische standaarden en allerlei toebehoren. Hiertoe behoren ook de optische roosters waarvan het museum inmiddels een zeer waardevolle collectie bezit.

Uit andere laboratoria (scheikunde, farmacie, biologie, geneeskunde) van de universiteit stammen instrumenten waarin optische verschijnselen worden toegepast zoals refractometers, kolorimeters en polarimeters.

Scheikunde (ca. 310 objecten)

Het museum heeft nooit systematisch op dit gebied verzameld. Scheikundige laboratoria waren in het verre en minder verre verleden ook minder van allerlei fraaie instrumenten voorzien dan bijvoorbeeld een natuurkundig laboratorium. Het oudste laboratorium, dat van Barchusen uit het begin van de achttiende eeuw in het bolwerk Zonnenburg, was van stookplaatsen en ovens voorzien, de inventaris uit het begin van de negentiende eeuw meldt niet meer dan een tiental voorwerpen. Van de inventaris van Leeuwenberg, het laboratorium van G.J. Mulder, is ons ook weinig bekend. Enkele van zijn calorimeters bevinden zich in de collectie van het museum. Glaswerk uit die periode is er vrijwel niet, het

brak gemakkelijk en werd weggegooid. Eerst toen men in de twintigste eeuw thermisch bestendig glassoorten (Pyrex) ging gebruiken nam de levensduur ervan toe. Het chemische glaswerk dat zich in het museum bevindt, en dat vooral afkomstig is uit de faculteit Farmacie dateert dan ook vooral uit deze eeuw. Pas na 1945 gingen chemici veel meer instrumenten gebruiken. Deze zijn in Nederland verzameld door de Koninklijke Nederlandse Chemische Vereniging.

Tijdmeting (ca. 25 objecten)

Op dit gebied heeft het museum nooit actief verzameld, de deelcollectie bestaat uit een aantal horloges, stopwatches, pendules en wat speciale uurwerken die bij o.a. fysiologisch onderzoek werden toegepast.

Warmte (ca. 270 objecten)

Tot deze deelcollectie behoren thermometers en verder apparaten uit de achttiende en negentiende eeuw die op een of andere manier het verschijnsel warmte benutten of effecten van warmte demonstreren. In het bijzonder de achttiende-eeuwse thermometers in deze collectie zijn van groot belang. Zo zijn er van de nog 12 bekende door Prins vervaardigde thermometers vier in Utrecht aanwezig (Prins was de leerling/opvolger van D.G. Fahrenheit). Ook de negentiende eeuw is met tal van gesigioneerde en veelal gedateerde exemplaren goed vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er diverse standaardthermometers met ijkcertificaten aanwezig.

Wiskunde (ca. 250 objecten)

Deze deelcollectie bestaat uit wiskundige modellen, rekeninstrumenten en tekeninstrumenten. De wiskundige modellen dateren uit de late achttiende eeuw, de negentiende en de vroege twintigste eeuw.

Tot de collectie rekeninstrumenten behoren napierstaafjes, proportionaalpassers, rekenlinialen en diverse mechanische rekenmachines.

Tekeninstrumenten zijn de diverse passers, pennen, linialen e.d. Ze zijn veelal niet als losse instrumenten aanwezig maar bevinden zich als onderdeel in een passerdoos of kist, waarin zich ook rekeninstrumenten en landmeetkundige instrumenten bevinden.

Computers zijn door het Universiteitsmuseum altijd zeer terughoudend verzameld. In Nederland bestaat op dit terrein ook nog geen beleid, al zijn er initiatieven om tot zoiets te komen.

Zeevaartkunde (ca. 60 objecten)

Er zijn in de collectie een aantal specifiek nautische instrumenten als kruisstaven, sextanten, enkele kompassen en scheepschronometers. Een aantal ervan werd in de negentiende eeuw op de Sterrenwacht gebruikt voor het onderwijs aan studenten die er astronomische waarnemingen mee moesten doen. De collectie is zeer waardevol, zo bezitten wij drie van de dertig in de gehele wereld geregistreerde kruisstaven. Ook in de collectie octanten en sextanten zitten een aantal unieke exemplaren.

(Jan C. Deiman)

Onderzoeksprojecten / Projets de recherche

Martine Zoeteman
Leidse studenten 1575-1812

Onder leiding van professor dr. W. Otterspeer wordt er door drie AIO's onderzoek gedaan naar facetten uit de vroegmoderne geschiedenis van de Leidse universiteit, te weten het onderwijs, met name wat betreft de artesfaculteit, de financiën en het bestuur en tenslotte het studentenleven. Het is de bedoeling dat dit project in het jaar 2000 afgerond wordt.

Mijn onderzoek richt zich op Leidse student in zijn universiteitsmilieu. In het eerste deel van mijn proefschrift probeer ik een antwoord te geven op de vraag hoeveel personen tussen 1575 en 1812 gestudeerd hebben in Leiden. Het gehele album studiosorum is gedigitaliseerd voor het desbetreffende tijdvak, er is dus geen gebruik gemaakt van een steekproef. Om de 'echte' studenten over te houden, werden uit het computerbestand de herinschrijvingen en 'randfiguren' (zoals personeel, leerlingen van de Latijnse School en in de stad wonende afgestudeerden) gehaald. Na een overzicht van de omvang van de studentenpopulatie, zal dieper worden ingegaan op de geografische herkomst van de studenten. Hierbij wordt ook aandacht geschonken aan studierichting, leeftijd en gratis inschrijving.

De sociale afkomst is minder eenvoudig te extraheren uit het Leidse album. Daarom is gekozen de sociale herkomst ook aan de hand van het beroep van de vaders van studenten te onderzoeken. Hiervoor is prosopografisch onderzoek gedaan naar een selectie studenten uit Leiden, Den Haag en Dordrecht die in negen peiljaren (1600, 1625, 1650, 1675 enzovoorts tot 1800) in Leiden studeerden.

In het tweede deel wordt gepoogd het dagelijks leven van een student te reconstrueren. Dit wordt vanaf het begin beschreven, namelijk het vertrek vanuit het ouderlijk huis, al dan niet in gezelschap van familie of gouverneur. Onderwerpen die aan bod komen, zijn het contact met het thuisfront, de reis naar Leiden, het onderkomen in de stad in één van de colleges of bij particulieren. De studie wordt opgepakt, met beschrijvingen van onder andere lesmethoden, studieprogramma's en omgang met professoren. De vrije tijd die overbleef kon op verschillende manieren gevuld worden. Onder invloed van drank liep dit wel eens uit de hand, waarna de stadswacht vaak hardhandig optrad en studenten gevangen nam. Om verblijf, studie en vermaak te kunnen

bekostigen, was geld nodig. In een uitgebreid overzicht zullen alle inkomsten en uitgaven aan bod komen. Ook de beurzen ten behoeve van arme studenten worden besproken. De studenten waren als groep onder andere herkenbaar aan hun kleding. Zij verenigden zich vaak naar herkomst, in de al snel verboden nationes en later in de ontgroensenaten. Ook is er aandacht voor de omgang met vrouwen en burgers, die niet altijd even soepel verliep. Het hoofdstuk over het dagelijks leven eindigt met de religieusheid van studenten, ziekte en dood.

Na een inleiding over het beëindigen van een universitaire studie, al dan niet met een bul, komt in het derde deel dat de carrière na afloop van de studie betreft de steekproef weer aan bod. Het promotiepercentage wordt onder meer bekeken aan de hand van de selectie van Leidse, Haagse en Dordtse studenten. Vervolgens zal gepoogd worden de vraag te beantwoorden wat de latere beroepen en (bestuurs)functies van de student waren. Welke kwamen vaak voor en was daar een reden voor? Wat was het niveau van de betrekking? Was het een beroep dat hoger in aanzien stond dan dat van de vader?

De belangrijkste bron voor mijn eerste hoofdstuk over de Leidse studentenpopulatie is het album studiosorum. Voor het bepalen van de plaats van de studenten in de stedelijke samenleving is gebruik gemaakt van diverse bronnen, zoals statuten van 1575 en de herziene en aangevulde versie hiervan uit 1631, die tot 1811 van kracht bleven; de verordeningen van het universiteitsbestuur in senaats- en curatorenakta, en van het stadsbestuur in de keuren. De (civiele) akta van de academische vierschaar tonen hoe gereageerd werd op ongewenste zaken. Deze officiële bronnen en spectatoriale geschriften, die weergeven hoe een student zich zou moeten gedragen, worden getoetst in een kader van egodocumenten. Wat schreven tijdgenoten in hun dagboeken, reisverslagen en brieven over het studentenleven? Voor de carrière na afloop van de studie is ook deels gebruik gemaakt van bovenstaande bronnen, aangevuld met gegevens uit de selectie Leidse, Haagse en Dordtse studenten.

(Martine Zoeteman)

*Nieuwe projecten van de
Utrechtse Commissie Geschiedschrijving*

In 1995 werd door het Utrechtse College van Bestuur een Commissie Geschiedschrijving ingesteld om het onderzoek naar de geschiedenis van de Universiteit Utrecht beter te structureren. De beperkte financiering en personele middelen van de commissie maakten de realisatie van een grootschalig onderzoekprogramma echter onmogelijk.

Onlangs heeft echter het College van Bestuur besloten in samenwerking met het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de letterenfaculteit (OGC) een onderzoekprogramma op te zetten rond de geschiedenis van de eigen universiteit. Daarin zal de geschiedenis van de Universiteit Utrecht uiteraard een centrale plaats innemen, al zal eveneens een bredere benadering nagestreefd worden. Belangrijk is dat onder auspiciën van het Provinciaal Utrechts Genootschap een bijzonder hoogleraar zal worden aangesteld. De onderzoekprogrammering zal tevens zodanig zijn dat bouwstenen worden geleverd voor een nieuwe universiteitsgeschiedenis, die in 2011 het licht zou kunnen zien. Daarnaast dient het onderzoek als basis voor alle gelegenheidsboeken van de universiteit.

De activiteiten van de commissie vallen in drie complementaire stromen uiteen:

- 1) Het coördineren en initiëren van structureel onderzoek op het gebied van de geschiedenis van de Utrechtse universiteit. Naast de genoemde gelegenheidsbundels genereert dit onderzoek ook zelfstandige publicaties op het gebied van de universitaire geschiedenis.
- 2) Publieksgerichte activiteiten op het gebied van de universiteitsgeschiedenis. Hierbij valt te denken aan studiedagen, tentoonstellingen en publicaties over de Utrechtse universiteit voor een breder en minder gespecialiseerd publiek. Bij deze activiteiten kan samenwerking plaatsvinden met de Universiteitsbibliotheek, het Universiteitsmuseum en andere instellingen binnen of buiten de universiteit.
- 3) Projecten gericht op de ontsluiting van cultureel erfgoed betreffende de Universiteit Utrecht en het beschikbaar maken van andere informatie betreffende de universiteit.

De commissie wil bij dit alles parochialisme vermijden. Vandaar dat het onderzoek ook bij voorkeur comparatief (nationaal en internationaal) dient te

zijn en aan zal moeten sluiten bij vraagstellingen die worden gehanteerd in de tegenwoordig erkende subdiscipline 'universiteitsgeschiedenis'.

Hoewel in principe de gehele geschiedenis van de Utrechtse universiteit onderwerp kan zijn van wetenschappelijk onderzoek, heeft de commissie voor het onderzoek van de komende jaren een aantal prioriteiten gesteld. In de eerste plaats geeft zij aan het onderzoek naar de negentiende en de twintigste eeuw enige voorrang boven de wat oudere geschiedenis. Dat moet niet opgevat worden als een utilitaristisch hodiecentrisme, maar als uiting van het besef dat de moderne universiteit in deze periode is vormgegeven. Wij weten bovendien over deze periode, met name ook van de na-oorlogse geschiedenis, nog te weinig. Vandaar dit zwaartepunt.

De tweede prioriteit is een thematische. De commissie heeft als principieel uitgangspunt genomen dat universiteit en wetenschap zich niet in een ivoren toren afspelen, maar in een maatschappelijke context. Die context zal ook steeds in het onderzoek naar de geschiedenis van de Universiteit Utrecht zichtbaar moeten zijn. Het is die wisselwerking tussen wetenschap, universiteit (als instelling) en samenleving die ook centraal stond in de eerste publicatie van de commissie geschiedschrijving in april 1999. In de bundel *Beroep op de wetenschap. Utrechtse geleerden tussen universiteit en samenleving 1850-1940* is een eerste poging gedaan deze thematiek vorm te geven.

Inmiddels is een begin gemaakt met het entameren van een aantal onderzoeksprojecten. Naast het uiteindelijke doel om te komen tot een 'nieuwe Kernkamp' bij het lustrum van 2011, in wat voor vorm dan ook, heeft de commissie ook doelen op de korte termijn. Het gaat daarbij om projecten die hetzij op zichzelf staan, hetzij materiaal kunnen leveren voor een dergelijke nieuwe geschiedenis van de Utrechtse universiteit. Volgende projecten zijn deels reeds in uitvoering of worden op korte termijn gestart:

- 1) een overzichtswerk van de geschiedenis van de Universiteit Utrecht, vanaf de stichting tot de dag van vandaag. Een dergelijk boek bestaat niet, terwijl er vraag naar is. Het voorhanden zijn van zo'n overzicht is nuttig en noodzakelijk. Hoewel de commissie er huiverig voor is zich al te zeer te richten naar lustra en gelegenheidsboeken, zou het mooi zijn wanneer bij het lustrum van 2001 een dergelijk boek op de markt is. De planning is dat het boek in het najaar van 2001 gereed is. De uitvoerder is drs. H. Jamin.
- 2) in samenwerking met de Universiteitsbibliotheek wordt gewerkt aan het vervaardigen van een on-line beschikbare bibliografie van de geschiedenis van de Universiteit Utrecht, aan te vullen met verwijzingen naar bronnen, vindplaatsen en dergelijke.

- 3) in januari 2000 zal een project starten dat de geschiedenis van de natuurwetenschappen in Utrecht onderzoekt in de negentiende en de twintigste eeuw. Met name het toegenomen gewicht van de beta-studies en de plaats daarvan aan de universiteiten en in de samenleving vraagt om een nadere analyse.
- 4) in een later stadium, 2002, zal een pendant van dit onderzoek van start gaan, namelijk een onderzoek naar de plaats en waardering van de humaniora. Waren in de negentiende eeuw de humaniora nog het vertrekpunt, in de loop van de twintigste eeuw lijken de humaniora een sluitpost te zijn geworden.
- 5) opvallend is dat in de negentiende eeuw de staathuishoudkunde in Utrecht een standaardvak is op het curriculum van de juridische faculteit. Aan het eind van de twintigste eeuw worden verwoede pogingen gedaan economie weer een volwaardige discipline te laten zijn in Utrecht. De vraag is, wat er is gebeurd met de staathuishoudkunde. Wat hield het in en waarom is het vak verdwenen? Dit project start in 2000.

Dit zijn de eerste projecten die door de commissie geschiedschrijving zijn uitgewerkt en ondersteund. Daarnaast bestaan er tal van initiatieven in de universiteit die bijvoorbeeld de geschiedenis van een bepaald vakgebied of van een bepaalde faculteit als onderzoeksobject hebben. De commissie wil deze projecten bundelen en coördineren, maar daarnaast ook nieuwe projecten formuleren, bijvoorbeeld met betrekking tot de studenten aan de Utrechtse universiteit.

Om contact te houden met diverse geledingen binnen en buiten de universiteit bestaat naast de commissie een adviesraad, met vertegenwoordigers uit de archiefwereld, het universiteitsmuseum, het college van bestuur en andere commissies geschiedschrijving. De commissie zelf bestaat uit Prof.dr. W.W. Mijnhardt (letteren, voorzitter), prof.dr. W.J. van den Akker (letteren, directeur OGC), mevr.dr. M van de Vrugt (rechtsgelerdheid), dr. B. Theunissen (geschiedenis van de natuurwetenschappen) en dr. L.J. Dorsman (letteren, secretaris). Voor nadere informatie kunt u terecht bij laatstgenoemde +31(0)30 2536441/+31(0)30 6054904; leen.dorsman@let.uu.nl).

(Leen Dorsman)

Hervé Jamin

Geschiedenis van de Universiteit Utrecht

Binnen twee jaar wenst het College van Besturen van de Universiteit Utrecht over een korte geschiedenis (ca. 200 blz.) van de eigen instelling te kunnen beschikken. De Commissie Geschiedschrijving is verantwoordelijk voor de totstandkoming van de publicatie, die door mijn aanstelling bij het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de Letterenfaculteit mogelijk wordt gemaakt.

Zoals vaker gebeurt bij dit soort opdrachten moeten verschillende belangen gediend worden. De bedoeling is dat het boek een breed publiek bereikt en zal het daarom rijk geïllustreerd worden. Daarnaast zal de Commissie Geschiedschrijving echter garant staan voor het op een wetenschappelijk verantwoorde wijze opstellen van de tekst.

Het project verkeert nog in een verkenningfase. Duidelijk is dat voor de geschiedenis van de Universiteit Utrecht tot 1945 hoofdzakelijk gebruik zal worden gemaakt van de bestaande literatuur. Voor de latere periode zal ik archiefonderzoek verrichten. De tweede helft van de twintigste eeuw zal bovendien verhoudingsgewijs veel meer aandacht krijgen dan de vroege geschiedenis. Voorlopig wordt het boek ingedeeld in drie delen die respectievelijk de geschiedenis tot 1815, de periode 1815-1945 en de laatste 55 jaar behandelen.

De invalshoek die ik wens te gebruiken voor het schrijven van dit overzicht betreft de functie van de instelling. In hoeverre de Universiteit Utrecht in verschillende perioden wel of niet aan de behoeften heeft voldaan van curatoren, onderwijzend en/of wetenschappelijk personeel, (potentiële) studenten en de samenleving als geheel zal voor zover mogelijk beantwoord worden. De ontwikkeling van de faculteiten, het onderwijs en het onderzoek zal tegen deze achtergrond in kaart worden gebracht. In die zin past het boek bij het programma van de Commissie Geschiedschrijving, die de relatie tussen universiteit en samenleving verder wil laten onderzoeken. Hopelijk gaat dit boek bijdragen aan de problematisering van het begrip 'vermaatschappelijking'.

De inzichten over de wisselende relatie tussen de functies van de instelling door de eeuwen heen zal bovendien aanleiding zijn om de ontwikkeling van de Universiteit Utrecht te plaatsen binnen de geschiedenis van de universiteiten in Nederland en de wereld. Zodoende zal ik een poging wagen het typische en atypische van de instelling naar voren te brengen. Alles bij elkaar 'toch' een ambitieus project gezien de relatief korte duur van de aanstelling.

Dienstadres: Onderzoekinstituut voor Geschiedenis en Cultuur, Kromme Nieuwe Gracht 66, NL-3512 HL Utrecht, tel. +31(0)30 2536495, fax: +31(0)30 2536391, e-mail: Herve.C.Jamin@let.uu.nl

(Hervé Jamin)

Annemieke Klijn
Biografie van Sjeng Tans (1912-1993)

In opdracht van het College van Bestuur van de Universiteit Maastricht wordt op dit moment gewerkt aan een biografie van Sjeng Tans. Het is opvallend hoezeer deze universiteit de herinnering aan Tans koestert. Er bestaat een Tans-penning, een Tans-wisselleerstoel, een Tans-lezing, een Tanslaan, een Tans-gebouw en in januari 2001 verschijnt dan nog een Tans-biografie van de hand van Annemieke Klijn. Dat de Universiteit Maastricht, een paar jaar geleden nog Rijksuniversiteit Limburg geheten, in 1974 officieus en 1976 officieel van start kon gaan, is dan ook voor een groot deel te danken aan de inzet en het politieke inzicht van Tans, die van 1970 tot 1974 voorzitter was van de Commissie ter Voorbereiding van de Achtste Medische Faculteit.¹

Het levensverhaal van Tans is opmerkelijk. Afkomstig uit een Maastrichts middenstandsmilieu sloot hij zich direct bij de in 1946 opgerichte Partij van de Arbeid aan, die zich als doorbraakpartij presenteerde in de hoop alle progressieve krachten ongeacht levens- of geloofsovertuiging te bundelen. Door deze politieke keuze kwam Tans als leraar Nederlands op een katholieke school onder zo'n druk te staan, dat hij zich gedwongen zag tot een politieke carrière. Hij slaagde erin om als regionaal politicus vanuit de – Limburgse – periferie tot het centrum van de landelijke politiek door te dringen. In de jaren zestig werd hij de belangrijkste PvdA-woordvoerder op het gebied van het voortgezet en hoger onderwijs; ook werd hij voorzitter van de onderwijscommissie van de Tweede Kamer. Tans was de man van het 'gelijke kansen' ideaal en bepleitte met niet aflatende ijver voor onderwijsvernieuwing en onderwijsexperimenten. In 1965 werd hij, de katholieke doorbraak-socialist uit Limburg, partijvoorzitter. Tans trad Nieuw Links opvallend open tegemoet; deze

¹ De geschiedenis van de oprichting van de Medische Faculteit Maastricht is geschreven door: Knegtmans, P.J. *De Medische Faculteit Maastricht. Een nieuwe universiteit in een herstructureringsgebied 1969-1984*. Assen/Maastricht, 1992.

(overwegend jonge socialisten wilden de partij van binnenuit radicaliseren. De doorbraak-figures in de PvdA-top werden aan de kant gezet; ook Tans moest het veld ruimen. Dank zij zijn goede contacten met de onderwijsspecialisten in de KVP, die op onderwijsgebied vaak op ongeveer dezelfde lijn zaten als de PvdA, kreeg hij van de toenmalige KVP-minister Veringa de kans om zich voor de oprichting van een universiteit in Maastricht in te spannen. Tans' benoeming als voorzitter van deze voorbereidingscommissie zegt veel over de ontzuilingsmentaliteit in katholiek Nederland. Tans ervoer die benoeming dan ook als een rehabilitatie. Alle draadjes in zijn leven kwamen op dat moment als het ware bijeen: de katholieke doorbraakman, de nationale regionalist, de politicus, de idealistische volksverheffer en de onderwijsspecialist. Dit verklaart misschien de bezetenheid, waarmee Tans aan de slag ging. Hoewel de oprichting van de universiteit meermalen aan een zijden draadje hing, slaagde de commissie – mede dankzij Tans' behendige politieke spel – erin om de zaak tijdens het kabinet-Den Uyl van de grond te krijgen. Om het bestaansrecht van deze nieuwe universiteit te legitimeren deed de commissie een belangrijke strategische keuze, waarvan de reikwijdte toen niet was te voorzien, voor de basisfilosofie en het probleem gestuurd onderwijs, waarin veel elementen uit het onderwijskundige gedachtegoed van de jaren zestig terug te vinden zijn.

(Annemieke Klijn)

Nieuwe publicaties / Publications récentes

Serge Lusignan, '*Vérité garde le roy*'. *La construction d'une identité universitaire en France (XIIIe-XVe siècle)*, Histoire ancienne et médiévale, 55 (Parijs, Publications de la Sorbonne, 1999). ISBN 2-85944-373-8.

In deze boeiende studie heeft de Canadese universiteitshistoricus Serge Lusignan van de Université de Montréal, vat willen krijgen op de zich wijzigende identiteit van de middeleeuwse academicus en daarmee samenhangend op het fenomeen 'academische vrijheid'. Om dit doel te bereiken heeft de auteur via verschillende invalshoeken en diverse bronnen de relatie van de universiteit, en inzonderheid die van Parijs, met de vorst en het Parlement van Parijs onderzocht. Anders geformuleerd: het boek handelt over de integratie van de Parijse universiteit en van haar leden in het Franse koninkrijk. Zowel het mythische discours over de *translatio studii* als de benaming *fille de roi de France* komen uitgebreid aan de orde.

Parijs is het centrum van kennis geworden na Griekenland en Rome en via Karel de Grote. Het heeft die status te danken aan de protectie van Franse koningen (*rois sages*). Als 'dochter van de koning' maakt het Parijse studium deel uit van de *lignage* van de koning, maar wel in een onafhankelijke positie. De universiteit is volgens kanselier Gerson tot het koninklijk geslacht toegetreden via civiele adoptie.

Interessant bij de ontwikkeling van de oudste universiteiten is dat ze stoelt op twee tradities: een traditioneel sociaal-feodale en een nieuwe juridische. Oude praktijken worden geïntegreerd als ze rekenen op koninklijke bescherming maar hun rechten funderen ze op juridische gronden die ze halen uit het Romeins recht en uitspraken van het Parlement.

De nieuwe sociale stand (*corps social universitaire*), echter, die van de *doctores*, heeft zijn bestaan niet te danken aan geboorte of gewoonte, maar aan de wetgevende macht van de koning. Verregaande privileges en sociale erkenning zijn de bindende elementen van deze groep; zij bepalen de identiteit.

In de loop van de dertiende en veertiende eeuw hebben de universiteiten een reële politieke macht verworven, en vooral dan die van Parijs. Die verliezen ze in de loop van de vijftiende eeuw; Parijs blijft nog wel belangrijk als adviseur in theologische kwesties. Ze verliezen hun macht onder meer omdat ze slecht de nieuwe politieke en sociale evoluties hebben ingeschat. Zeker Parijs heeft te lang vastgehouden aan de suprematie van de theologen zonder oog voor de groeiende laïcisering van de maatschappij. Zolang de politiek morele grondslagen had

konden de theologen invloed uitoefenen. Wanneer echter pragmatische en juridische argumenten gaan overwogen worden de juristen die inmiddels de politieke en administratieve organen domineren, de grote overwinnaars. Een niet te onderschatten factor is ook de taal. Door halsstarrig vast te houden aan het Latijn, onder meer als een uiting van haar identiteit heeft de universiteit zich ver gehouden van de expansie die het Frans als cultuur- en wetenschapstaal heeft gekend. De *translatio* van cultuur en kennis van de universiteit naar het Franse hof is gebeurd in het Frans, niet in het Latijn. Nicolas d'Oresme had dit reeds in de veertiende eeuw gezien, maar hij had geen gehoor gevonden. Volgens Lusignan is dat één van de redenen dat de universiteit in de loop van de vijftiende eeuw aan invloed en macht verloren is ten voordele van het hof.

Uit het bovenstaande mag blijken dat dit boek een originele bijdrage vormt voor onze kennis van de betekenis van de universiteit van Parijs in de late Middeleeuwen.

(Hilde de Ridder-Symoens)

M.L. Accorsi & C. Zonta (eds.), *La Matricola - Die Matrikel, 1573-1602, 1707-1727*, Natio Germanica Bononiae I, CLUEB, Bologna, 1999. 237 pp., ill. ISBN 88-491-1255-6.

In 1887 was onder leiding van Theodor Mommsen te Berlijn een project gestart om de bronnen van de Germaanse Natie van de Universiteit van Bologna uit te geven, te beginnen met de Akten of *Annali* van de natie voor de jaren 1289-1562 (editie van E. Friedländer & C. Malagola, *Acta nationis Germaniae Universitatis Bononiensis et archetypis tabularii Malvezziiani*, Berlijn 1887) en de daarbij aansluitende biografische index (G. Knod, *Deutsche Studenten in Bologna, 1289-1562. Biographischer Index zu den Acta nationis Germanicae Universitatis Bononiensis*, Berlin 1899).

Nu een eeuw later is een wetenschappelijk comité opgericht in de schoot van de Universiteit van Bologna en het Archivio di Stato en met steun van het Hermann und Elise Wentzel Stiftung der Akademie der Wissenschaften in Berlin, om de nog onuitgegeven bronnen te publiceren.

Drie delen zijn voorzien: 1. het *Matricola* dat hier wordt voorgesteld; 2. de *Annali* voor de jaren 1595-1619 en 1640-1674; 3. een bundel met bijdragen over de Germaanse natie.

Over de historiek van het matrikel van de Germaanse Natie van Bologna kan men meer lezen in de Inleiding van Gian Paolo Brizzi, de motor achter deze

nieuwe reeks edities. Over de Natie geeft dezelfde auteur lezenswaardige informatie in de bijdrage 'Aspekte der Geschichte der natio Germanica von Bologna in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts' (blz. 39-47). Norbert Conrads geeft vervolgens 'Anmerkungen zur Matrikel der deutschen Nation von Bologna' (blz. 49-53). en de uitgeefster M. Luisa Accorsi bespreekt 'Das 'Libro degli immatricolati' der natio Germanica am Bologneser Studium' (blz. 73-81). Alle bijdragen zijn ook in het Italiaans in deze band gepubliceerd.

Volgt dan een getrouwe weergave van de inschrijvingen van studenten - zowel juristen als artisten en medici - uit hoofdzakelijk het Duitse Rijk en de Noordelijke landen. Ook de inwoners uit de Lage Landen schreven zich in deze Natie in. Het matrikel begint in 1573 als de Germaanse studenten na een decennium afwezigheid terug naar Bologna zijn gekeerd op belofte dat hun privileges zouden gerespecteerd worden. Tot 1602 is de lijst goed bijgehouden. Jammer genoeg hebben de functionarissen hun taak niet verder ter harte genomen. Voor de jaren 1707-1727 zijn nog een 140 namen opgetekend. In totaal zijn 2776 personen geregistreerd. Uiteraard gaat het niet alleen om echte studenten (*veri studentes*), maar ook om andere *suppositi* en bovenal hoogwaardigheidsbekleders en hoge adel die Bologna aandoen en graag in het matrikel worden ingeschreven, als in een gastenboek. Het Matrikel bevat geen autografen; het is waarschijnlijk door de pedel of een ander lid van de Natie bijgehouden als een soort kasboek, om de lidgelden te registreren.

De teksteditie is, voor zover ik heb kunnen nagaan, heel zorgvuldig gebeurd. Handig is dat de inschrijvingen van de Bolognese studenten aan andere Italiaanse universiteiten worden toegevoegd. Op deze wijze konden ook correcties en aanvullingen aangebracht worden bij de niet steeds feilloze registratie van de immatriculerende studenten. De indices van persoons- en plaatsnamen zijn goed bruikbaar. De tientallen Nederlanders die in het matrikel voorkomen zijn dan ook gemakkelijk te achterhalen.

(Hilde De Ridder-Symoens)

Learning the Law. Teaching and the Transmission of Law in England, 1150-1900. Edited by Jonathan A. Bush and Alain Wijffels, The Hambledon Press, London and Rio Grande 1999. 417 pp. ISBN 1 85285 184 8.

Het onderwijs in de rechten in Engeland ontsnapt grotendeels aan de universiteiten. Oxford en Cambridge hadden wel rechtsfaculteiten maar die leidden de ambtenaren en rechters niet op. Dat gebeurde in eigen instellingen,

the Inns of Court, en op andere wijzen. In juli 1997 heeft de Thirteenth British Legal History Conference zich gebogen over de wijze waarop het recht in Engeland gedurende 750 jaar werd onderwezen en doorgegeven van generatie op generatie. De lijvige akten van dit congres geven dan ook een goed beeld van de 'state of the art' over de meest diverse aspecten van de 'transmission of legal knowledge' zoals die in de loop der tijden heeft plaats gehad. Detailstudies wisselen af met grotere overzichten. De bijgevoegde inhoudstafel geeft de lezer een beeld van de variatie en rijkdom van deze bundel.

Het is wel jammer dat de uitgevers geen slotartikel hebben toegevoegd, of een uitgebreide inleiding, waarin de uiteenlopende bijdragen in een brede synthese zijn bijeengebracht. Ook een index heb ik gemist. Het betreft hier duidelijk een bundel van congreslezingen met 'voor ieder wat wils'.

Inhoudstafel:

- Bruce O'Brien, *The Becket Conflict and the Invention of the Myth of Lex Non Scripta*
- Roger D. Groot, *Teaching Each Other: Judges, Clerks, Jurors and Malefactors Define the Guilt/Innocence Jury*
- John S. Beckerman, *Law-Writing and Law Teaching: Treatise Evidence of the Formal Teaching of English Law in the Late Thirteenth Century*
- Paul Brand, *Legal Education in England before the Inns of Court*
- David J. Seipp, *The Mirror of Justices*
- Don C. Skemer, *Reading the Law: Statute Books and the Private Transmission of Legal Knowledge in Late Medieval England*
- Patrick F. Philbin, *The Excepcioues Contra Brevia: A Late Thirteenth-Century Teaching Tool*
- John H. Baker, *Oral Instruction in Land Law and Conveyancing 1250-1500*
- James A. Brundage, *The Canon Law Curriculum in Medieval Cambridge*
- R.H. Helmholz, *The Education of English Proctors, 1400-1640*
- Margaret McGlynn, *Teaching the Law in a Time of Change: The Royal Prerogative and the Statute of Uses*
- M.C. Mirow, *The Ascent of the Readings: Some Evidence from Readings on Wills*
- L.R. McInnis, *Michael Dalton: The Training of the Early Modern Justice of the Peace and the Cromwellian Reforms*
- Lisa A. Perry, *Legal Handbooks as Rhetoric Books for Common Lawyers in Early Modern England*
- Thomas W. Evans, *Study at the Restoration Inns of Court*
- Wilfrid Prest, *Lay Legal Knowledge in Early Modern England*

- D.J. Ibbetson, *Charles Viner and his Chair: Legal Education in Eighteenth-Century Oxford*
- W.H. Bryson, *English Ideas on Legal Education in Virginia*
- Christopher W. Brooks and Michael Lobban, *Apprenticeship or Academy? The Idea of a Law University, 1830-1860*
- Raymond Cocks, *Who Attended the Lectures of Sir Henry Maine: And Does it Matter?*
- Richard A. Cosgrove, *Sir Thomas Erskine Holland and the Treatise Tradition: The Elements of Jurisprudence Revisited*
- Steve Hedley, *Sir Frederick Pollock and the Teaching of English Law*
(Hilde De Ridder-Symoens)
- ◆

Jan de Bruijn, *Helpende handen. VU-plan 1937 en Vrouwen VU-hulp in de jaren 1932-1997*. Historische Reeks VU 1 (Zoetermeer, Meinema, 1999) 159 p., geïll., ISBN 90-211-3780-1.

Helpende handen beschrijft de geschiedenis van 65 jaar Vrouwen-VU-hulp en haar voorloper VU-plan 1937. Deze organisatie van gereformeerde vrouwen werd in 1932 opgericht om geld in te zamelen voor de uitbreiding van de Vrije Universiteit, die toen nog geheel uit particuliere middelen moest worden gefinancierd. De vrouwen maakten bij hun spaaractie gebruik van het befaamd geworden VU-collectebusje (met de beeltenis van VU-oprichter Abraham Kuyper) dat jarenlang hét symbool zou zijn van de relatie tussen de universiteit en haar achterban. Vrouwen VU-hulp bereikte haar grootste omvang in het midden van de jaren zestig, toen ruim 115.000 vrouwen waren aangesloten. Daarna liep het ledenaantal terug als gevolg van ontwikkelingen in kerk en samenleving die ook de positie van de VU ingrijpend veranderden. Opkomst en neergang van Vrouwen VU-hulp worden beschreven tegen de achtergrond van verzuiling en ontzuiling. Tevens komt de vraag aan de orde wat de plaats en betekenis van deze organisatie waren in het streven naar vrouwenemancipatie. Het boek wordt afgesloten met een korte beschouwing over de huidige positie en de toekomst van Vrouwen VU-hulp.

Helpende handen vormt het eerste deel van de Historische Reeks VU. Deze reeks is opgezet in het kader van de activiteiten rondom het 125-jarig bestaan van de Vrije Universiteit in 2005. Met het oog op dit jubileum heeft het College van Bestuur besloten dat er meer aandacht moet komen voor het verleden van

de VU. De Historische Commissie 2005 heeft de opdracht gekregen hiervoor zorg te dragen. De Historische Reeks VU is een initiatief van deze commissie.

De reeks is bedoeld voor de publicatie van aspecten van de VU-geschiedenis en zal jaarlijks tenminste een deel opleveren. Samen zullen de delen bovendien bouwstenen bieden voor het historische gedenkboek dat in 2005 zal verschijnen. Deel twee, dat beoogd is voor het jaar 2000, zal gaan over de VU-studentencultuur. Verder staan er delen op stapel over onderwerpen als de VU tijdens de Tweede Wereldoorlog en de internationale betrekkingen van de VU.

(Marc Wingens)

Annet Mooij, *De polsslag van de stad. 350 jaar academische geneeskunde in Amsterdam* (Arbeiderspers; Amsterdam/Antwerpen 1999) 499 p., geïll., ISBN 90-295-3065-0, f 59,90

In de Gouden Eeuw, toen Amsterdam het centrum van de wereld was, waren de openbare ontleding in het Anatomisch Theater aan de Waag een populair volksvermaak en kwamen bezoekers uit alle windstreken af op de wonderbaarlijke anatomische kabinetten van Frederik Ruysch. Maar de zeventiende eeuw was ook het tijdperk waarin de geleerde geneesheer het voorwerp was van bijtende spot en waarin de verhouding tussen medici onderling beheerst werd door ruzie, roddel en achterklap.

In de ruim driehonderd jaar die sindsdien verstreken, is er veel veranderd. Annet Mooij beschrijft in *De polsslag van de stad* hoe de stedelijke gasthuizen uitgroeiden van bewaarplaatsen voor arme Amsterdammers tot centra van superspecialistische medische zorg, hoe in het hoger onderwijs het ideaal van brede geleerdheid werd verdrongen door dat van wetenschap en specialisme, en hoe het medisch onderzoek zich verplaatste van de particuliere studeerkamer naar het universitaire laboratorium. Ondertussen valt er ook te lezen over het wel en wee van de medische beroepsgroep, over de omgangsvormen onder artsen, hun relatie met patiënten en hun vaak moeizame verhouding tot andere beroepsgroepen.

Dit alles speelt zich af tegen een Amsterdams decor. Maar wat daar gebeurde, is nauw verweven met de geschiedenis van Nederland en moeilijk los te zien van geneeskundige ontwikkelingen elders. Die komen dan ook veelvuldig aan bod. Zo ontstaat een even informatief als levendig beeld van ruim drie eeuwen academische geneeskunde.

(Marc Wingens)

Peter Baggen, Agnes Tellings, & Wouter van Haaften (Eds.), *The University and the knowledge society* (Concorde Publishing House; Bemmelen-London-Paris, 1999) 144 p., ISBN 90-76230-03-X, f 35,- via Concorde Publishing House, P.O. Box 167, NL-6680 AD Bommel.

The arrival of the knowledge society - a term referring to modern society's increasingly heavy dependence on information - turns out to be both a blessing and an evil for the university. On the one hand, the knowledge society needs what universities traditionally are best at: the production and dissemination of knowledge. On the other hand, the university is no longer the only or even the main producer of knowledge. Many competitors have entered the knowledge and research market, including vocational colleges, research institutes associated with high-tech companies, and even the Internet. This dependence makes the university's position in society precarious. Because institutions of higher learning are forced to make the knowledge they produce fit the demands of their clients in order to retain both students and funds, these institutions find themselves at the mercy of intangible market trends.

This ambiguous condition of the university in the knowledge society is the theme of this book. Authors from several European countries and the United States reflect upon today's predicament of the university from philosophical, sociological and historical perspectives.

Contents

Peter Scott, *Decline or Transformation? The future of the university in a knowledge economy and a post-modern age*

Sheldon Rothblatt, *Liberal Education: A noble, troubled and ironical history*

Ido Weijers, *The Education of the Reflective Expert*

Ulrich Teichler, *Toward a European University?*

Peter Baggen, *Knowledge Society and the Idea of the University*

Michiel Korthals & Harro Maat, *Rise and Fall of a Knowledge System: The Dutch system of education, research, and extension*

Hans P.M. Adriaansens, *Bringing Bildung Back In*

(Overgenomen uit *STUDIUM*;

zie ook Nieuwsbrief Universiteitsgeschiedenis, 4(1998)1, p. 35-38)

Nieuw jaarboek
Jahrbuch für Universitätsgeschichte

Het *Jahrbuch für Universitätsgeschichte* (JbUG) wil publicatieruimte bieden voor bijdragen over de geschiedenis van universiteiten in de Duitse taalsfeer. Inhoudelijk zet de redactie zich af tegen de zogenaamde *Jubiläumsliteratur*. Ze wil kansen bieden aan een andere universiteitsgeschiedenis, die aan de hand van methodes uit de rechtsgeschiedenis, sociale geschiedenis, ideeën- en wetenschapsgeschiedenis, aan onderzoek doet over haar thema (zonder daarom perse een aparte historische discipline te willen zijn).

Zonder er echt het orgaan van te zijn, richt het *Jahrbuch* zich tot dezelfde doelgroep als de GUW, de door Rainer C. Schwinges (Bern) in 1997 opgerichte *Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte*. Deze vereniging, waarover eerder al in deze *Nieuwsbrief* bericht werd (zie nummer 2(1996)2, 17 en 87-90, en nummer 3(1997)1, 54-56) groepeerde Zwitserse, Duitse en Oostenrijkse universiteitshistorici.

Van de eerste twee delen, verschenen in 1998 en 1999, vindt men hieronder de inhoud. Deel 3, dat zal verschijnen in 2000, heeft als thema 'Het inpalmen van de ziekenhuizen door de universiteit'. Deel 4, dat zal verschijnen in 2001, zal gewijd zijn aan de universiteitsgeschiedenis in Oost-Europa. Meer bepaald zal dit nummer een kans bieden aan Oost-Europese auteurs (begrepen als auteurs afkomstig uit alle staten van de voormalige Sowjet-Unie en het Oostblok) om in het Duits of het Engels over hun onderzoek te publiceren. Ook de rubrieken *Editionen*, *Miszellen* en *Rezensionen* zullen aan dit thema gewijd zijn, met bijvoorbeeld bij de recensies een overzicht van de stand van het onderzoek in Polen, Hongarije en Tsjechië.

De reeks wordt uitgegeven door prof. Rüdiger vom Bruch (Humboldt-Universität Berlijn), terwijl de redactie berust bij Marie-Luise Bott. Andere leden van de redactie zijn Michael Borgolte (Berlijn), Notker Hammerstein (Frankfurt a. M.), Akira Hayashima (Japan), Walter Höflechner (Graz), Konrad H. Jarausch (USA/Potsdam), Dieter Langewiesche (Tübingen/Erfurt), Charles E. McClelland (USA), Rainer A. Müller (Eichstätt), Pierangelo Schiera (Trente/Berlijn) en Rainer C. Schwinges (Berlijn).

Adres van de redactie: Prof. Dr. Rüdiger vom Bruch, Humboldt-Universität zu Berlin, Institut für Geschichtswissenschaften, Lehrstuhl für Wissenschaftsgeschichte, Unter den Linden 6, D-10099 Berlin, tel. +49 (0)30-20932870, fax +49(0)30-20932792, e-mail Ruediger=VomBruch@Geschichte.HU-Berlin.de, Marie-Luise Bott, zelfde adres, tel. +49 (0)30 2093 1801, e-mail Marie-Luise=Bott@Geschichte.HU-Berlin.de

Technische gegevens: het *Jahrbuch* wordt uitgegeven bij Franz Steiner Verlag, Stuttgart. Per jaar verschijnt een deel van ca. 256 p. Een jaarabonnement kost 78 DM. (ISSN 1435-1358).

Jahrbuch für Universitätsgeschichte, 1(1998)

Abhandlungen

Frank Rexroth, *König Artus und die Professoren. Gründungsmythen mittelalterlicher Universitäten*

Eric J. Engstrom, *Die Heidelberger psychiatrische Universitätsklinik am Ende des 19. Jhs. Institutionelle Grundlagen der klinischen Psychiatrie*

Constantin Goshler, *'Die Verwandlung': Rudolf Virchow und die Berliner Denkmalskultur im Kaiserreich*

Konrad H. Jarausch, *Die Vertreibung der jüdischen Studenten und Professoren von der Berliner Universität unter dem NS-Regime*

Michael C. Schneider, *Grenzen des Elitentausches. Zur Organisations- und Sozialgeschichte der Vorstudienanstalten und frühen Arbeiter- und Bauernfakultäten in der SBZ/DDR.*

Editionen

Friedrich Wilhelm Graf, *Adolf Harnack zum 'Fall Althoff'. Zwei unbekannte Harnack-Briefe aus dem Dezember 1901*

Brigitte Kaderas, *Karl Abrahams Bemühungen um einen Lebrauftrag für Psychoanalyse an der Friedrich-Wilhelms-Universität. Quellenedition der 'Denkschrift der Berliner Psychoanalytischen Vereinigung betreffend Einführung des psychoanalytischen Unterrichts an der Berliner Universität' und ihre Ablehnung*

Miszellen

Margit Szöllösi-Janze, *Friedrich Kirchenbauer, Diener. Die berufliche Karriere von Fritz Habers Mechaniker an der Technischen Hochschule Karlsruhe*

Rüdiger vom Bruch, *Von der Propädeutik zum Königsweg. Die artes-Fakultäten in sieben Jahrhunderten.*

Rezensionen

Jahrbuch für Universitätsgeschichte, 2(1999)

Abhandlungen

- Heinz-Elmar Tenorth, *'Über das Verderben auf den deutschen Universitäten' – Kritik der Hochschullehre im 19. Jahrhundert*
- Friedemann Schmithals, *Abstrakte Wissenschaft oder gute Lehre? Der Chemiker Wilhelm Ostwald: Lehre jenseits einer fragwürdigen Tradition*
- Dieter Langewiesche, *Studenten in den europäischen Revolutionen von 1848*
- Lothar Mertens, *Die Forschungsförderung der DFG im Dritten Reich 1933-1937*
- Ralph Jessen, *'Kämpfer der Arbeiterklasse auf dem Katheder' – Der Dozentenlehrgang für Juristen im Jahre 1951 und die Neukonstituierung der universitären Rechtswissenschaft in der DDR*
- Peer Pasternack, *Die demokratische Qualität der demokratischen Erneuerung: Humboldt-Universität zu Berlin und (Karl-Marx-)Universität Leipzig 1989-1995*
- Konrad H. Jarausch, *Gebrochene Traditionen: Wandlungen des Selbstverständnisses der Berliner Universität*

Editionen

- Akira Takamori, *Die erste Berliner Universitätsverfassung und ihr Einfluß auf das japanische Hochschulwesen. Quellenedition des 'Vorläufigen Reglements für die Universität Berlin' von 1810*
- Marie-Luise Bott, *Ein Forschungsinstitut für Slavistik in Berlin? Max Vasmer's Denkschrift 1928*

Miszellen

- Winfried Schultze, *Die Bestände des Universitätsarchivs der Humboldt-Universität Berlin und Möglichkeiten ihrer wissenschaftshistorischen Nutzung*
- Elke Lehnert / Heide Reinsch, *Zur Geschichte des Frauenstudiums und weiblicher Karrieren an der Berliner Friedrich-Wilhelms- bzw. Humboldt-Universität (1890 bis 1968). Vorstellung eines Projektes*
- Steffen Kaudelka / Peter T. Walther, *Neues und neue Archivfunde über Hedwig Hintze (1884-1942)*
- Bernd Henningsen, *Das Projekt Södertörn. Bemerkungen zur Wissenschaftspolitik in Nordeuropa*

Rezensionen

Faiths and Education: Historical and Comparative Perspectives, edited by John Coolahan, Richard Aldrich & Frank Simon, *Paedagogica Historica*, Supplementary Series V (Gent, C.S.H.P., 1999).

Helga Robinson-Hammerstein, *Martin Luther, Ulrich Zwingli and Reformation through University Education*

Steven Ozment, *Family, Religion, and the Making of Godly Citizens: A Case Study from the 1530s*

Willem Frijhoff, *Calvinistic Education between the Transmission of Faith and Confessional Identity: A Research Model*

Colm Lennon, *Education and Religious Identity in Early Modern Ireland*

Caroline Bowden, *'For the Glory of God': A Study of the Education of English Catholic Women in Convents in Flanders and France in the First Half of the Seventeenth Century*

Daniel Lindmark, *'True Christianity and Civic Virtue': Currents in Swedish Religious Instruction, ca. 1670-1870*

Alejandro Tiana, *Textbooks for the Teaching of Religion at Primary School in Spain, 1808-1931*

Eugenio Otero Urtaza, Francisco Giner's de los Ríos' Conception of Religious Education: Insights Afforded by an Unpublished Text

Antonio Viñao, *Pestalozzi in Hell: The Response of Conservative and Reactionary Spanish Catholicism to the Figure of Pestalozzi during the First Third of the 20th Century*

Joaquim Pintassilgo, *The First Portuguese Republic and the Secularisation of the Primary School*

Harold Hislop, *Inspecting a Doomed Non-Denominational School System: The Inspectorate of the Kildare Place Society in Ireland, 1811-1831*

Thérèse Hamel, *Les écoles normales au Québec: institutions d'Église ou d'État*

Raymond Brodeur, *De la confession de foi au système d'éducation: Le catéchisme de première communion*

John Ramsland, Mettray, *Delinquent Youth and the Cult of Religious Honour*

Alston Kennerley, *Seafaring Missionary Societies and Maritime Education and Training, 1815-1914*

Kevin Myers, *Warm Beer, Cricket and Faith: English National Identity and Refugee Children in Britain, 1937-1945*

Ian Grosvenor, *'Faith in the City': Religion, Racism and Education in 1960s Britain*

Theresa Richardson, *Theology, Scholarship and Capital: The Social Sciences and Rockefeller Philanthropy at the University of Chicago*

Clive Whitehead, *The Contribution of the Christian Missions to British Colonial Education*

Stephanie Burley, *Past Principals: 'The Public Pervasive Presence of Powerful Women in the Church' in South Australia, 1880-1925*

Sean Farren, *Denominationally Integrated Education in Northern Ireland - Panacea or Civil Right*

Yaacov J. Katz, *The Development of State Religious Education in Israel*

Lezingen en congressen / Conférences et congrès

Cycle 'Eléments d' Histoire de la chimie'

Louvain-la-Neuve - Mons, octobre 1999-mai 2000

Il y a 200 ans, la pile de Volta

Dr B. Van Tiggelen (UCL), *Le galvanisme et la chimie : sources d'inspiration et d'interprétation pour la pile de Volta*

Dr M. Bougard (UMH), *Electricité et chimie : les idées hétérodoxes de Jean-Baptiste Van Mons*

Mercredi 20 octobre 1999, 14 heures (Salle Couvreur LEW)

De la Bakélite au Kevlar

Prof. M. Dorikens (RUG), *Leo Baekeland, chimiste et industriel de talent*

Prof. J. Devaux (UCL), *La saga des polymères modernes*

Mercredi 24 novembre 1999, 14 heures (Salle Couvreur LEW)

Chimie et politique

Prof. B. Feltz (UCL), *Science et société : les rapports entre sciences, technologies et idéologies*

Prof. P. Brouzeng (Orsay), *Berthelot, la thermochimie et le principe du travail maximum*

Mercredi 9 février 2000, 14 heures (Salle Couvreur LEW)

Manuels de chimie à travers les âges

Dr M. Bougard (UMH), *Les Cours de Chymie au XVIIe siècle : retrouver le chimiste du passé dans son laboratoire*

Dr A. Garcia-Belmar (Univ. Valencia), *Les manuels de chimie en France au XIXe siècle: un genre nouveau de littérature scientifique*

Mercredi 15 Mars 2000, 14 heures (Mons)

Modèles moléculaires

Prof. Chr. Meinel (Univ. Regensburg), *Manipuler et représenter : les modèles moléculaires au XIXe siècle*

Dr Eric Francoeur (MPI für Wissenschaftsgeschichte, Berlin), *Visualisation et manipulation : le rôle des modèles moléculaires dans la recherche en chimie*

Mardi 4 avril 2000, 14 heures (LLN)

La Belgique et les hydrocarbures

Prof. J. Jacques (Collège de France), *Chimie en marche, chimie en marge :*

Paul Havrez, contemporain belge de Kekule

Dr B. Mahieu (UCL), *Louis Henry et la tétravalence du carbone*

Mardi 2 mai 2000, 14 heures (LLN)

Renseignements et inscription (gratuite): B. Van Tiggelen, FYMA, Chemin du cyclotron 2, 1348 Louvain-la-Neuve, Tél. +32(0)10 473286; B. Mahieu, CPMC, Place L. Pasteur 1, 1348 Louvain-la-Neuve, Tél. +32(0)10 472769 e-mail: vantiggelen@fyoma.ucl.ac.be, mahieu@inan.ucl.ac.be, Fax +32(0)10 472836

(Brigitte Van Tiggelen)

Séminaire d'histoire des sciences

Centre interfacultaire d'étude en histoire des sciences, Louvain-la-Neuve

- 15/10/1999 *Les mots d'une activité technique au Moyen Age*
B. van den Abeele, *Frédéric II et la création d'un vocabulaire latin de la fauconnerie;*
A. Smets (K.U.Leuven), *Les noms d'oiseaux rapaces chez Albert le Grand et ses traducteurs*
- 29/10/1999 P. Radelet, *Langage scientifique et langage courant: étude de quelques cas particuliers*
- 19/11/1999 L. Bodson (ULG), *Observations sur la désignation des animaux exotiques en grec ancien et en latin*
- 03/12/1999 F. Hallyn (RUG-Gent), *Significations humanistes du vocabulaire de Copernic*
- 17/12/1999 G. de Callatay, *Le vocabulaire astronomique arabe d'après les Ikbwân al-Safâ'*
- 04/02/2000 M.-Cl. Groessens, *Mise en place de la terminologie biologique au Muséum de Paris au XIXe s.*
- 18/02/2000 K. Brading (Oxford), *All alone in the universe: The concept of an isolated system in Descartes and Newton*
- 03/03/2000 A. Allard, *La création d'un vocabulaire spécifique pour l'arithmétique et l'algèbre médiévale*
- 17/03/2000 Br. Van Wymeersch, *Qu'entend-on par «nombre sourd»?*
- 31/03/2000 A. Colinet, *De l'alambic au vitriol: les mots de l'alchimie médiévale*
- 07/04/2000 Br. Gaino, *Des mots pour dire le tenseur (W. Voigt, 1898)*

- 28/04/2000 B. Mahieu, *La dénomination des éléments chimiques aux XIXe et XXe s.*
12/05/2000 J.-Fr. Stoffel, *Réalisme, phénoménalisme et consorts: essai de définition et de généalogie*
26/05/2000 M. Watelet, *La notion de canal: de la Cloaca Maxima aux canaux digitaux*

Les exposés se déroulent de 16h30 à 18h30 au CYCL03, Université catholique de Louvain, bâtiment M. de Hemptinne, Chemin du cyclotron 2, 1348 Louvain-la-Neuve. Renseignements: +32(0)10 473281

(Brigitte Van Tiggelen)

Musea en tentoonstellingen / Musées et expositions

*Een kast vol prijzen. Twee eeuwen 'bewust belonen' in het onderwijs
25 oktober 1999 - 4 mei 2000*

Boeken zijn er in alle soorten en maten, bekend en minder bekend. Tegenwoordig niet meer zo bekend, zijn de zogeheten prijsboeken voor de beste leerlingen. Onder meer op de Latijnse scholen, die vanaf eind zestiende eeuw tot de oprichting van de gymnasia in 1876 de vooropleiding tot de universiteit verzorgden, speelde de pedagogiek van de wedijver een belangrijke rol. Tijdens de halfjaarlijkse openbare promotie kregen de beste leerlingen, die naar een hogere klas werden bevorderd, een prijsboek als beloning uitgereikt. Het ging bij deze prijsboeken meestal om studies in het Latijn van de bekende klassieken en humanisten: fraaie exemplaren, die speciaal voor die gelegenheid waren ingebonden met het stadswapen op de buitenkant gestempeld. In de Jezuïetencollectie van de Universiteitsbibliotheek bevinden zich dankzij allerlei schenkingen en legaten relatief veel prijsbanden. De universiteitsbibliotheek heeft een selectie daarvan samengebracht in de expositie 'Een kast vol prijzen'

De Jezuïetencollectie is onderdeel van de Universiteitsbibliotheek en omvat circa 250.000 banden, voornamelijk op het gebied van theologie, filosofie, geschiedenis, letterkunde, rechten en diverse sociale wetenschappen (sociologie, psychologie, antropologie, economie). Daarnaast zijn er interessante deelverzamelingen: nationaal-socialisme, jansenistica, de collectie van het Missiologisch Instituut en een pamflettenverzameling. De oudste boeken dateren uit het begin van de zestiende eeuw, de meest recente uit de zeventiger jaren van deze eeuw. De collecties, indertijd door de overheid aangekocht om als basiscollectie voor de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit Maastricht te dienen, zijn afkomstig van twee voormalige Jezuïetenopleidingen (de theologische faculteit Canisianum te Maastricht en de filosofische faculteit Berchmanianum te Nijmegen) en het voormalig Groot-Seminarie Warmond.

De tentoonstelling is te bezichtigen in het bestuursgebouw van de Universiteit Maastricht op de Minderbroedersberg 2-4. Voor informatie kunt U zich wenden tot Guy Jägers van de Universiteitsbibliotheek, tel +31 43 3883414 en Annemieke Klijn van de Faculteit der Cultuurwetenschappen, tel. +31 43 3883232.

(Annemieke Klijn)

Tabbaards en toga's: een academische traditie
Groningen, 15 april - 10 september 2000

De tentoonstelling geeft een overzicht van het gebruik van toga's aan de Groningse Universiteit en gaat in op de achtergrond van het dragen van deze ambtskleding. De expositie is een onderdeel van de tentoonstellingenreeks over textielgeschiedenis die onder de titel 'Verweven verleden' in een tiental Groningse musea wordt gehouden, in de periode maart-oktober 2000.

Inlichtingen: Universiteitsmuseum Groningen, Zwanestraat 33, 9712 CK Groningen

(Franck Smit)

Wereldwijs. Wetenschappers rond Keizer Karel
Leuven, 22 september - 3 december 2000

De tentoonstelling *Wereldwijs. Wetenschappers rond Keizer Karel* brengt de wetenschappelijke renaissance in beeld zoals die zich in de Nederlanden tijdens de regeringstijd van Keizer Karel heeft voorgedaan. De meest intrigerende wetenschappers worden gevolgd in hun ontdekking van de taal, het menselijk lichaam, de aarde en de hemel, de planten- en dierenwereld, en in de ontwikkeling van hun ideeën over de inrichting van de maatschappij. De ontwikkeling van de natuurwetenschappen en de geneeskunde wordt geplaatst in het ruimere kader van de ideeëngeschiedenis, met vooral aandacht voor het humanisme en de reformatie. De universiteit en haar omgeving als ontmoetingsplaats van hervormers en behoudsgezinden vormt de rode draad in de tentoonstelling. De nadruk ligt bijgevolg niet op het revolutionaire, maar op de culturele context waarin de wetenschappelijke renaissance zich ontplooidde. De tentoonstelling richt zich niet uitsluitend tot geïnteresseerden in de wetenschapsgeschiedenis, maar presenteert een brede kijk op deze historisch belangrijke sleutelperiode.

De tentoonstelling kadert in de reeks wetenschapstentoonstellingen die sinds 1991 worden opgezet door een samenwerkingsverband van de Katholieke Universiteit Leuven, de Stad Leuven en het Davidsfonds. De editie van het jaar 2000 is om meer dan één reden speciaal: de tentoonstelling vormt niet alleen de afsluiting van de evenementen die Keizer Karel's 500ste geboortjaar herdenken, maar luidt tevens de viering in van het 575-jarig bestaan van de Leuvense universiteit.

De tentoonstelling zal doorgaan in het Stedelijk Museum Vander Kelen-Mertens, Nadere informatie bij het tentoonstellingssecretariaat aldaar, Savoyestraat 6, 3000 Leuven tel 016/22 45 64 - F 016/23 89 30

(Tineke Padmos)

Hilde de Ridder-Symoens

*Bibliografisch overzicht universiteitsgeschiedenis der Nederlanden
1998-1999 met aanvullingen*
*Bibliographie de l'histoire des universités aux Pays-Bas et en Belgique
1998-1999 avec additions*

Om de inventarisatie van het lopend onderzoek up to date te houden doen we een beroep op uw medewerking. Alle bibliografische referenties zijn welkom bij H. de Ridder-Symoens

* Vrije Universiteit Amsterdam

De Boelelaan 1105 NL - 1081 HV Amsterdam
Tel. +31(0)20 444 6382 Fax +31(0)20 444 6500
Email: ridderh@let.vu.nl

* Universiteit Gent

Blandijnberg 2 B - 9000 Gent
Tel +32(0)9 264 3995 Fax +32(0)9 264 4182
Email: Hilde.Symoens@rug.ac.be

ALGEMEEN

1. *Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition. Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung*, Band I. Herausgegeben von Klaus Garber und Heinz Wismann unter Mitwirkung von Winfried Siebers (Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1996)
2. *Faiths and Education: Historical and Comparative Perspectives*, edited by John Coolahan, Richard Aldrich & Frank Simon, Paedagogica Historica, Supplementary Series V (Gent, C.S.H.P., 1999).
3. Frijhoff Willem, 'Calvinistic Education between the Transmission of Faith and Confessional Identity: A Research Model', in: *Faiths and Education* (nr 2), 41-56.
4. Kintzinger, Martin, Lorenz, Sönke & Walter, Michael (eds.), *Schule und Schüler im Mittelalter. Beiträge zur europäischen Bildungsgeschichte des 9. bis 15. Jahrhunderts*, Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte, 42 (Keulen, Böhlau, 1996).

5. Lusignan, Serge, 'Vérité garde le roy'. *La construction d'une identité universitaire en France (XIIIe-XVe siècle)*, Histoire ancienne et médiévale 55 (Paris, Publications de la Sorbonne, 1999).
6. Miethke, J., 'Universitas und Studium: zu den Verfassungsstrukturen mittelalterlicher Universitäten', *Aevum*, 73.2 (1999) 493-512.
7. Nilis, Jeroen, 'A Relational Database Structure for University Prosopography: an Alternative to the Multitude of Structures used in Project-Oriented Databases', in: P. Denley (ed.), *Computing Techniques and the History of Universities*, Halbgraue Reihe zur historischen Fachinformatik, A30 (St. Katharinen 1996) 182-196.
8. Ridder-Symoens, Hilde de, 'Rich Men, Poor Men: Social Stratification and Social Representation at the University (13th-16th Centuries)', in: Wim Blockmans & Antheun Janse, *Showing Status. Representation of Social Positions in the Late Middle Ages*, Medieval Texts and Cultures of Northern Europe 2 (Turnhout, Brepols, 1999) 159-176.
9. Robinson-Hammerstein, Helga, *European Universities in the Age of the Reformation and Counter Reformation* (Dublin, Four courts press, 1998).
10. Robinson-Hammerstein, Helga, 'Martin Luther, Ulrich Zwingli and Reformation through University Education', in: *Faiths and Education* (nr 2) 15-28.
11. Thijssen, J.M.M.H., *Censure and heresy at the University of Paris, 1200-1400*, Middle Ages Series (Philadelphia, 1998).
12. *Vergelijkenderwijs. Reflectie op de ideale universiteit* (Groningen 1999).
Bespreking in Nieuwsbrief 5.1 (1999) 34-35.
13. Weijers, Olga, 'Les genres littéraires à la Faculté des Arts', *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 82.4 (1998) 631-642.

ALGEMEEN NEDERLANDEN

14. Dronkers, Jaap & Seraphine M.M. Hillege, 'Board Membership of Traditional Male Fraternities and Access to Dutch Elites: A Disappearing Avenue to Elite Positions?', *European Sociological Review*, 14.2 (1998) 191-203.
15. Engelberts, Matthijs, 'Bourgeoisie libérale et langues modernes: le débat parlementaire sur la création de chaires universitaires aux Pays-Bas, 1876-

- 1885', in: *Profils d'enseignants, d'étudiants et d'institutions d'enseignement des langues vivantes de 1850 à 1950*, Documents pour l'histoire du français langue étrangère ou seconde, n° 15 (Paris 1995) 38-58.
16. Faasse, Patricia, *De Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen en haar Levenswetenschappelijke Instituten*, Bijdragen tot de geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen, 4 (Amsterdam, Edita KNAW, 1999).
Geeft o.m. de geschiedenis van het Nederlands Instituut voor Hersenonderzoek, het Nederlands Instituut voor Ontwikkelingsbiologie, het Centraalbureau voor Schimmelcultures en het Nederlands Instituut voor Oncologisch Onderzoek.
17. Frijhoff, Willem, 'Pesanteur ou renouveau? Les universités des Provinces-Unies et leur recrutement au XVIIIe siècle', in: François Cadilhon, Jean Mondot et Jacques Verger (eds.), *Universités et institutions universitaires européennes au XVIIIe siècle* (Talence, Presses Universitaires de Bordeaux, 1999) 211-231.
18. Gerritsen, W.P. (ed.), *Het Koninklijk Instituut (1808-1851) en de bevordering van wetenschap en kunst*, Bijdragen tot de geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen, 2 (Amsterdam, Edita KNAW, 1997).
19. Ingen, Ferdinand van, 'Der Akademiegedanke in der niederländischen Republik bis zum Ausgang des 17. Jahrhunderts', in: *Europäische Sozietätsbewegung* (nr 1) 837-852.
20. Kerckhoven, Greet van, 'Studiebeurzen in de provincie Antwerpen', *Vlaamse stam. Tijdschrift voor familiegeschiedenis*, 35.9 (1999) 405-410.
21. Klukhuhn, André, 'Liever de gifbeker', *Ons Erfdeel*, 42.1 (1999) 3-10.
Met historische beschouwingen over de plaats van het fundamenteel onderzoek.
22. Lenders, Piet, 'De onderwijspolitiek van Jozef II: de veeartsenijschool en andere initiatieven van hoger onderwijs', in: E.E. Balduck, G. Beeuwsaert & D. Callebaut (eds.), *Liber amicorum aan Roger-A. Blondeau bij zijn tachtigste verjaardag* (Roesbrugge, Schoonaert, 1999) 173-184.
23. Mijnhardt, Wijnand W., 'Die Etablierung eines gebildeten Publikums und sein Bündnis mit den kulturellen und politischen Bewegungen in den Niederlanden zur Zeit der Französischen Revolution', in: *Europäische Sozietätsbewegung* (nr 1), 895-928.

24. *Onderwijs in Nederland. Van VBO tot universiteit*. Speciaal nummer van *De Gids*, 4 (1998).
25. H. Ooms, 'Minderbroeders professoren in Abdijen', *Franciscana*, 54.2 (1999) 97-128.
26. H. Ooms, 'Hoger onderwijs bij de Minderbroeders', *Franciscana*, 54.3 (1999) 179-188.
27. Rhee, C.R. van, *Adam, ubi est? Het burgerlijk procesrecht als juridische wetenschap met Europese allure*, Inaugurale rede Universiteit Maastricht (Deventer, Kluwer, 1999).
28. Ronse de Craene, Hubert, 'Studiebeurzen bij het Brugs seminarie', *Vlaamse Stam. Tijdschrift voor familiegeschiedenis*, 34.7-8 (1998) 261-280.
29. Ronse de Craene, Hubert, 'De studiebeurs Vander Woestijne-Luck', *Vlaamse Stam*, 35.7-8 (1999) 313-338.
Gesticht bij testament op 16-4-1607 door de Brugse kanunnik Nicolaas van de Woestijne voor familieleden. Met gegevens over de begunstigen.
30. Schoonhoven, L.M., *Gems from a Century of Science. Centenary Issue of the Proceedings of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences* (Amsterdam, Editia KNAW, 1998).
Selectie van 30 artikels die in de loop van haar honderd-jarig bestaan gepubliceerd zijn door de KNAW en die een grote impact gehad hebben op hun respectievelijk wetenschapsgebied.
31. Singeling, Cees B.F., 'Sociable Men of Letters. Literary Sociability in the Netherlands in the Second Half of the Eighteenth Century', in: *Europäische Soziätsbewegung* (nr 1), 879-894.
32. Smits-Veldt, Mieke B., 'The First Dutch Academy of Dr. Samuel Coster. Humanist Ideals in Dutch Attire (1617-1622)', in: *Europäische Soziätsbewegung* (nr 1), 853-878.
33. Tiggelen, Brigitte Van, 'La Méthode et 'Les Beligiques'. L'exemple de la nomenclature originale de Karel van Bochaute', in: Bernadette Bersaude-Vincent & Ferdinando Abbri (eds.), *Lavoisier in European context. Negotiating a New Language for Chemistry* (Canton, MA, Watson Publishing International, 1995) 43-77.
34. Tiggelen, Brigitte Van, 'Les sciences naturelles et la chimie', in: *L'histoire des sciences en Belgique de l'Antiquité à 1815*, sous la dir. de R. Halleux, C. Opsomer & J. Vandersmissen (Bruxelles 1998).

35. *Universitaire collecties en cultuurschatten 3* (z.d., 1999) samengesteld door Ellen Stoop; een uitgave van de Landelijke CoördinatieGroep Academische collecties.
In april 1995 verscheen nr. 1 van de *Universitaire collecties en cultuurschatten* handelend over de betekenis van de academische collecties; nr. 2, verschenen in 1997, bevatte de globale voornemens van de afzonderlijke universiteiten RUG, TUD, UL, UU, UvA; in het 3de boekje wordt gezocht naar inzichten en thema's.
36. Vanpaemel, Geert & Brigitte Van Tiggelen, 'The profession of chemist in nineteenth-century Belgium', in: D. Knight & H. Kragh (eds.), *The Making of the Chemist. The Social History of Chemistry in Europe, 1789-1914* (Cambridge 1998) 191-206.
37. Veen, Theo, 'Observationes tumultuariæ Novissimæ', *Pro Memoria. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 1 (1999) 148-152
Beschouwingen over de plaats van rechtsgeschiedenis aan de Nederlandse universiteiten in de 19de en 20ste eeuw.
38. Veldman, Ilja M., 'Studentenleven omstreeks 1612: Crispijn de Passe's *Academia*', *De Boekenwereld* 15.5 (1999) 344-353.
Bespreking van de 16 prenten met gegraveerde Latijnse verzen in *Academia sive speculum vitæ scholasticæ*, Utrecht 1612. Betreft vooral Leiden.
39. Wesseling, H., 'Van oud naar nieuw: de Nederlandse universiteit in overgangsjaren', *Ons Erfdeel*, 42.3 (1999) 503-511.
Haakt in op bijdrage van A. Klukhuhn (nr 21); bespreekt voorstel van invoering BA en MA.

AMSTERDAM

40. Baljet, B., 'Dit lijkt is niets anders dan een vaal lichteffect'. Uit de geschiedenis van de Amsterdamse, geschilderde, anatomische lessen', *Geschiedenis der geneeskunde*, 5 (1999) 204-214.
41. Berg, N.P. van den, 'Philip Kleintjes (1867-1938). De Japanse wortels van een Amsterdamse hoogleraar koloniaal recht', *Pro Memoria. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 1 (1999) 41-81.
42. Daalder, Saskia, *H.J. Pos (1898-1955); studies over zijn filosofie van taal en taalwetenschap*, 2 dln, dissertatie VU Amsterdam (Amsterdam 1999).
Zie nr 42.

43. Derkx, Peter, *H.J. Pos (1898-1955): objectief en partijdig: biografie van een filosoof en humanist* (Hilversum, Verloren, 1994).
Pos was hoogleraar in de algemene taalwetenschap, de encyclopedie der filologie en de klassieke filologie aan de VUA van 1924 tot 1932 en in de theoretische wijsbegeerte en geschiedenis der wijsbegeerte aan de GUA van 1932 tot 1955.
44. Ellemers, J.E., 'Vijftig jaar sociale wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Een verhaal van succes en teloorgang', *Sociologische gids*, 45.2 (1998) 77-81.
45. Geelhoed, Alex, 'Lessen in democratie. Politieke strijd rond de oprichting van de Politiek-Sociale Faculteit tussen Wederopbouw en Koude Oorlog', in: *Over vijftig jaar Politiek-Sociale Faculteit* (nr 50) 7-29.
46. Gevers, Anne (ed.), *Uit de zevende : vijftig jaar politieke en sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam, Het Spinhuis, 1998).
Bijdragen aan een congres ter gelegenheid van het gouden jubileum van de faculteit der Politieke, Sociale en Culturele Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam in 1998.
47. Ginkel, Rob van & Dieteke van der Ree, 'Over de 'zevende' : vijftig jaar PSF-PSCW in Amsterdam', *Sociologische Gids*, 45.2 (1998) 80-86.
48. Maesen, Constance E. van der, 'Een paar korte en zeer persoonlijke kanttekeningen bij de jaren '50, '60 en '70, staccato en in verwondering', in: *Over vijftig jaar Politiek-Sociale Faculteit* (nr 50) 30-34.
49. Mooij, Annet, *De polsslag van de stad. 350 jaar academische geneeskunde in Amsterdam* (Amsterdam, De Arbeiderspers, 1999).
Bespreking in deze Nieuwsbrief.
50. *Over vijftig jaar Politiek-Sociale Faculteit. Tevens Jaarverslag over 1997 van de Werkgroep Andere Tijden*, Uitgaven - Werkgroep Andere Tijden nr 9 (Amsterdam 1998).
51. Zie ook nr 35.

DELFT

52. Zie ook nr. 35.

DOUAI - DOWAAI

53. Tilmans, Karin, 'From *institutio* to *educatio*: the origin of political education in the Habsburg Netherlands', in: N. Scott Amos, Andrew Pettegree & Henk van Nierop (eds.), *The Education of a Christian Society. Humanism and Reformation in Britain and the Netherlands*, Papers delivered to the Thirteenth Anglo-Dutch Historical Conference, 1977 (Aldershot 1999) 41-61.

Handelt ondermeer over Franciscus Goethalsius, professor in de rechten te Leuven 1570-82 en Dowaaï 1582-1616.

FRANEKER

54. Postma, Ferenc, 'Frustula Academica Franekerana. Eine erste Ergänzung zum Auditorium Academiae Franekerensis (1995)', *Magyar Könyvszemle [Budapest]*, 114.1 (1998) 13-25.

['Herrn Prof. Dr. Bálint Keserű (JATE-Szeged) zum 70. Geburtstag (31.8.1997)]

Verscheen eerder, eveneens in het Duits, in: *It Beaken*, 59.3 (1997) 158-173.

N.B. Deze publicatie is tegelijk de voorbode van een veel uitgebreider Supplement op het *Auditorium Academiae Franekerensis* (1995), dat t.z.t. bij de Fryske Akademy te Leeuwarden zal verschijnen.

55. Postma, Ferenc, 'Abrahamus Hovius (1643-1681)', in: *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, IV (Kampen 1998) 221-222 (s.v.).

Zie ook in dit verband:

1. F. Postma, 'Hebraïci van eertijds: Abrahamus Hovius (1643-1681), een vergeten liefhebber en beoefenaar der heilige Tael', in: *Alef Beet*, 5.1 (1995) 27-32.
2. F. Postma, 'Abrahamus Hovius' Hebreeuwse lofdicht voor Gisbertus Voetius (1664). Een poging tot interpretatie', in: C.A. de Niet, *De praktijk der godzaligheid. Gisbertus Voetius' TA ASKETIKA sive Exercitia pietatis (1664), ingeleid, vertaald en toegelicht*, Diss. Universiteit Utrecht (Utrecht 1996), Deel II, 617-619.

Waren proeven van Hovius' bekwaamheid in het Hebreuws tijdens diens studieverblijf te Utrecht en Franeker.

56. Postma, Ferenc, 'Franeckera, az igaz keresztyéneknek híres akadémiájuk benne' // 'Frjentsjer dêr't de ferneamde Akademy fan 'e wiere kristenen stiet', *It Beaken*, 60.2 (1998) 129-141. ['Opdroegen oan Prof. Dr. Bálint Keserú (JATE-Szeged), ta syn 70ste jierdei (31.8.1997)']
 Verscheen eerder in het Duits in kortere vorm, in: M. Balázs e.a. (eds.), *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserú Bálint tiszteletére* ['Kulturelle Bestrebungen in der frühen Neuzeit': FS für Prof. Dr. Bálint Keserú (JATE-Szeged), zum 70. Geburtstag] (Szeged 1997) 487-495.
 Behandelt de vraag, waarom de Hongaarse studenten na de verwoesting van Heidelberg (in September 1622) hun schreden richtten naar het Friese Franecker.

GENT

57. Evrard, A.-K., 'Guislains opvolgers', in: Balduck e.a. (eds.), *Liber amicorum Blondeau* (nr 22) 131-136.
 Jozef G., hoogleraar te Gent in fysiologie en psychiatrie 1835-1860.
 Over de verdere lotgevallen van de leerstoel psychiatrie.

GRONINGEN

58. Berkel, Klaas van & F.R.H. Smit (eds.), *Een universiteit in de twintigste eeuw. Opstellen over de Rijksuniversiteit Groningen 1914-1999* (Groningen 1999).
 Bespreking in Nieuwsbrief 5.1 (1999) 33.
59. Boom, Eva & Carolien ten Bruggencate (eds.), *Vruchten der Verbeelding/Fruits of Imagination. Vier eeuwen kunst en kunstzin aan de Rijksuniversiteit Groningen/Four centuries of art and artistic sense at the University of Groningen* (Groningen 1999).
 Bespreking in Nieuwsbrief 5.1 (1999) 33-34.
60. Kretsch, F.R.J., 'Een Salmuriaan in Groningen: Jacques Gousset/ Jacobus Gussetius (1635- (1635-1704) nader verkend', *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 53.2 (1999) 99-116.
61. *Rijksuniversiteit Groningen 385 : lustrumrede en andere teksten, uitgesproken tijdens de uitreiking van de eredoctoraten, toegekend ter gelegenheid van het*

385-jarige bestaan van de Rijksuniversiteit Groningen, en de uitreiking van de GUF-100 prijzen, op vrijdag 18 juni 1999 in de Martinikerk in Groningen (Groningen, Rijksuniversiteit Groningen, 1999).

62. Zie ook nr. 35.

LEIDEN

63. *Johannes de Laet (1581-1649): a Leiden polymath*, Special issue of *Lias*, 25 (1998) nr 2.
Uit Antwerpen; koopman-geleerde, bevriend met Scaliger. Met bijdragen van R.H. Brenner jr, H. Florijn, B. Schmidt, P.G. Hoftijzer en K.A. Ottenheym.
64. Jonge, M. de, 'Hans Windisch als nieuwtestamenticus aan de Leidse universiteit (1914-1929)', *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 53.3 (1999) 191-207.
65. Maag, Karin, *Seminary or University? The Geneva Academy and reformed Higher Education, 1560-1620*, St Andrews Studies in Reformation History (Aldershot, Scolar Press, 1995).
ch. 7: Leiden University and Geneva
66. Mettenleiter, A., 'Adam Christian Thebesius (1686-1732) und seine Leidener Dissertation 'De circulo sanguinis in corde' von 1708', *Scientiarum historia*, 24.2 (1998) 121-144.
67. Pauli, S. & R. Van Hee, 'Over 'de twaalf voornaamste handgrepen' van Thomas Fijens (1567-1631)', *Geschiedenis der geneeskunde*, 5 (1999) 227-236.
Studeerde in Leiden en Italië, daarna briljante medische carrière.
68. Zie ook nrs 38, 35.

LEUVEN - LOUVAIN-LA-NEUVE

69. Courtois, Luc, *Paulin Ladeuze (1870-1940). Jeunesse et formation (1870-1898). Vie et pensée d'un exégète catholique au temps du modernisme (1898-1914)*, Thèse de doctorat inédite en histoire (Université catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve 1999). 1098 p.
P.L. werd in 1898 hoogleraar in de exegese en de patrologie; rector 1909-1940.

70. Hosten, J., 'Stille samenzwering van de Leuvense theologen tegen de hertog van Alva', in: Balduck e.a. (eds.), *Liber amicorum Blondeau* (nr 22) 159-172.
71. Papin, K., 'Biografie van een vergeten Poperingenaar. Maurits Dewulf (1867-1947), de vader van de geschiedenis van de filosofie?', in: Balduck e.a. (eds.), *Liber amicorum Blondeau* (nr 22) 205-216.
72. Tiggelen, Brigitte Van, 'Les réformes dans l'enseignement des sciences à la faculté des arts de Louvain au XVIIIème siècle', *Scientiarum Historia*, 23.2 (1997) 41-71.
73. Zie ook nr. 53.

UTRECHT

74. Dorsman, L.J. (ed.), *Beroep op de wetenschap. Utrechtse geleerden tussen universiteit en samenleving 1850-1940* (Utrecht, Matrijs, 1999).
Bespreking in Nieuwsbrief 5.1 (1999) 32.
75. Houtzager, H.L., 'Ijsbrand van Diemerbroeck (1609-1674), 17de-eeuwse hoogleraar in de geneeskunde te Utrecht', *Geschiedenis der geneeskunde*, 5 (1999), 297-304.
76. Vos, Nathan, 'De promotie van G.B.J. [Hilterman]', *Historisch Nieuwsblad*, 7.3 (1998) 33-36.
Over de boycot door Utrechtse linkse studenten van de promotie van de rechtse Mr. G.B.J. Hilterman.
77. Zie ook nrs 35, 55.

INTERNATIONAAL

78. Accorsi, M.L. & Zonta, C. (eds.), *La Matricola - Die Matrikel, 1573-1602, 1707-1727, Natio Germanica Bononiae I* (Bologna 1999).
Zie bespreking in dit nummer.
79. Burger, C.P.M., 'Ist, wer den rechten Zungenschlag beherrscht, auch schon ein Humanist? Nikolaus Blanckaert (Alexander Candidus) O.Carm. (+1555)', in: F. Akkerman, A. J. Vanderjagt & A. H. van der Laan (eds.), *Northern Humanism in European Context, 1469-1625. From the 'Adwert Academy' to Ubbo Emmius*, Brill's Studies in Intellectual History, 94 (Leiden-Boston-Keulen, Brill, 1999) 63-81.

80. Delavault, Robert, *André Vésale (1514-1564)* (Bruxelles, Le Cri, 1999).
Met veel info over de studies te Leuven en het hoogleraarschap in Padua.
81. Enenkel, Karl, Paul van Heck & Bart Westerweel (eds.), *Reizen en reizigers in de Renaissance. Eigen en vreemd in oude en nieuwe werelden* (Amsterdam U.P. 1998).
82. Jonge, Hans L., 'De De Peregrinatione Gallica van de Arabist Thomas Erpenius (1584-1624)', *Leids Jaarboekje* (1999) 83-98.
83. Nilis, Jeroen (and Joseph Laenen), 'The Irish College Antwerp', *Clogher Record*, XV.3 (1996) 1-86.
Vertaling van bijdragen van kanunnik Laenen in *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 14 (1922-23) 39-61, met een uitvoerig addendum van J.N. waarin o.m. lijsten met de alumni.
84. Radeff, Anne, 'Über die Grenzen hinweg. Reisen und Wandern im Ancien Regime', *Scripta Mercaturae*, 1 (1998) 24-43.
85. Radeff, Anne (ed.), *Thème: Mobilité spatiale - Thema: Räumliche Mobilität*. Speciaal nummer van *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte. Revue Suisse d'Histoire. Rivista Storica Svizzera*, 49.1 (1999).
86. Rupp, Jan C.C., 'American Studies and the Fulbright Program: a Plea for Repoliticizing', in: *Through the Looking Glass: American Studies in Transcultural Perspective*, edited by Hans Krabbendam & Jaap Verheul (Amsterdam, VU University Press) 32-53.
87. Rupp, Jan C.C., 'Een geschiedenis van internationalisering', Inleiding tot themagedeelte: 'Reizigers/Travellers', *Jaarboek 1998 van de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam, Vossiuspers AUP, 1998) 10-13.
88. Rupp, Jan C.C., 'The Fulbright Program, or the Surplus Value of Officially Organized Academic Exchange', *Journal of Studies in International Education*, 3.1 (1999) 59-83.
89. Stabel, Peter, 'Venezia e i Paesi Bassi: contatti commerciali e stimoli intellettuali', in: Bernard Aikema & Beverly Louise Brown (eds.), *Il Rinascimento a Venezia e la pittura del Nord ai tempi di Bellini, Dürer, Tiziano* (Bompiani 1999) 31-43.
blz. 42-43: L'Università di Padova e i contatti intellettuali tra Venezia e i Paesi Bassi.

Ledenlijsten
Listes des membres

Lijst leden Werkgroep Universiteitsgeschiedenis

Nieuwe leden

Jamin, H.

Huisadres: Dinkelwijk 25, NL-3831 MD Leusden, t +31(0)33-432879,
✉ kalohe@bart.nl

Dronkers, J., prof.dr.

Dienstadres: Empirische Sociologie, Wibautstraat 4, postbus 94208, NL-1090
GE Amsterdam, t +31(0)20-5251327, v +31(0)20-5251300,
✉ jaap@educ.uva.nl - Huisadres: t +31(0)23 5262693

Wijzigingen

Berg, J. van den, prof.dr.

Nieuw huisadres: Nehuyskade 6, NL-2596 XZ Den Haag

Smits, J.M. prof.dr.

Dienstadres: Universiteit Maastricht, Vakgroep Privaatrecht, Postbus 616,
6200 MD Maastricht, t +31(0)43-3883102, ✉ j.smits@pr.unimaas.nl - Huis-
adres: St. Teunisstraat 31-d, 6211 BA Maastricht - Onderzoeksdomein:
Rechtswetenschap, 19de eeuw, burgerlijk recht

Beëindiging van het lidmaatschap (per 1/1/2000)

Koops, W.R.H., Haren.

Reinink, A.W., Utrecht

*Lijst leden Studium generale**Nieuwe leden*

Gilliot, Danielle

Dienstadres: Faculteit Economische en Toegepaste Economische Wetenschappen, K.U.Leuven, Naamsestraat 69, 3000 Leuven, t+32(0)16-326761, Danielle.Gilliot@econ.kuleuven.ac.be

Servais, Paul, prof.dr.

Dienstadres: Archives de l'UCL, rue Montesquieu 27, Louvain-la-Neuve, t+32(0)10-474884, servais@cont.ucl.ac.be - Huisadres: Impasse du Rateau 2, 1348 Louvain-la-Neuve. - Onderzoeksdomein: Les réseaux orientalistes au 19e et première moitié du 20e siècle.

Wijzigingen

Houdt, Toon Van, prof.dr.

Dienstadres: Faculteit Letteren K.U.Leuven, Departement Klassieke Studies, Blijde Inkomststraat 21, 3000 Leuven, t+32(0)16-324905, p+32(0)16-324909, Toon.Vanhoudt@arts.kuleuven.ac.be - Onderzoeksdomein: geschiedenis van het politiek-economisch-ethisch denken (16de-17de eeuw); sociale geschiedenis van het humanisme in de Zuidelijke Nederlanden, met focus op Lipsius en zijn kring; neolatijnse epistolografie, inzonderheid die van Carolus Linnaeus.

Agenda

10-11/8/2000	Conference <i>Transformation and continuity in the history of universities</i> , Oslo
21-23/9/2000	Colloquium <i>Zeger-Bernard van Espen</i> , Leuven
21-24/6/2001	Conference <i>Celebration and continuity</i> , Glasgow
8-14/7/2001	Congress <i>Science and cultural diversity</i> , Mexico City

Inhoud / Table des matières

Woord vooraf / Avant-propos

Verenigingsnieuws / Communications des associations

Mededelingen / Communications

Bijdragen / Contributions

Onderzoeksprojecten / Projets de recherche

Nieuwe publicaties / Publications récentes

Lezingen en congressen / Conférences et congrès

Musea en tentoonstellingen / Musées et expositions

Bibliografisch overzicht universiteitsgeschiedenis der Nederlanden
Bibliographie de l'histoire des universités aux Pays-Bas et en Belgique

Ledenlijsten / Listes des membres

Agenda